

ספר זכרון לילאנה קאניו
יבולאש 1925

חנא שמרוק

ראשיתה של הפרוזה הסיפורית בידיש ומרכזה באיטליה

חשיבות יתירה נודעת ליהודי אשכנז באיטליה במאה ה־ט"ז בהתפתחותה של ספרות יידיש ובהתפשטותה. הדברים ידועים בקווים הכלליים, ודי להזכיר את תרומתו רבת-הערך של אליהו בחור לספרות יידיש וכן את המספר הרב של הספרים בידיש שנדפסו במאה ה־ט"ז בוויניציאה, בקרימונה, במאנטובה ובווינה, אשר היו מנכסיה-היסוד של ספרות יידיש, גם אחרי שבאיטליה עצמה נעלמה היידיש, במאה ה־י"ז, מקרב היהודים. אולם, להבנת מלוא משמעותו של "הפרק האיטלקי" בתולדותיה של ספרות יידיש, חסרים אנו עדיין בירורים ממצים בכמה וכמה תחומים יסודיים. בכוונתנו לדון הפעם בראשיתה של הפרוזה הספורית בידיש ובנסיבות התפשטותה.

המעשה בוך (ספר המעשיות), שהופיע לראשונה בדפוס-באול בשנת 1602, נחשב לאוסף הראשון והחשוב ביותר של הפרוזה הספורית בידיש. לשאלת התהוותו של קודקס עשיר ומרשים זה, הכולל 257 סיפורים, כבר הוקדשו מחקרים לא מעטים, ובצדק שיערו החוקרים שחלק מסיפורים אלה היה מצוי במסורת שבעל פה, זמן רב לפני הדפסת המעשה בוך. נמצאו אף מקורותיהם הישירים העבריים-הארמיים של רבים מן הסיפורים, ועל פיהם ניתן לקבוע כי אין להקדים את התהוותו של המעשה בוך, כפי שראה אור במהדורתו הראשונה.¹

¹ הספרות על המעשה בוך עד ראשית שנות השלושים, סוכמה ונדונה אצל J. Meitlis, *Das Ma'assebuch — Seine Entstehung und Quellengeschichte*, Berlin 1933 (להלן בקיצור מייטליס). והשווה גם י. י. מייטליס, די שבחים פון רבי שמואל און רבי יודא חסיד, לאנדאן 1961. תרגום מלא לאנגלית של המעשה בוך בצירוף מבוא והערות: by Moses Gaster, *Ma'aseh Book ...* Philadelphia 1934 I-II, (להלן בקיצור גאסטר).

² גאסטר, עמ' 678. למעשה חייבים לאתר את התהוותו של הספר עד לאחר הופעת **הספר כפתור ופרח של יעקב בן יצחק לוצאטו — באול 1580. והשווה: מ. עריק, די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור, ווארשע 1928, ז' 360 וכן גאסטר, עמ' xxxv.**

לשנת 1567 או אפילו לשנת 1580. יחד עם זאת, קדמה למהדורה שבדפוס כתיבתם של סיפורים אחדים ושל אוספים קטנים של סיפורים בפרווה ביידיש, שהרעלו על הכתב החל מתחילת המאה ה-17. חוקרי המעשה בוך חשפו בעבור דותיהם ששה כתבי-יד ביידיש של סיפורים בפרווה, שבחלקם נכללו לאחר מכן במעשה בוך, אם כי לא במסורת ישירה ואף לא באותו נוסח או באותו תרגום. עקבות קדומים אלו בכתבי-יד של הפרווה הסיפורית ביידיש מוכיחים בבירור כי הספר, שנדפס רק בשנת 1602, אינו אלא גולת הכותרת של מלאכת איסוף ותרגום קודמת, ממושכת ועניפה.

מתי והיכן הוחל במלאכת האיסוף ובניסוח בכתב של הסוגים הסיפוריים שלאחר מכן נכללו במעשה בוך? פתח ראשון לתשובה על שאלה עקרונית זאת אנו מוצאים בהרכב ובמוצא של כתבי-היד, שבתוכם נרשמו סיפורים בפרווה ביידיש ושנדונו כבר על-ידי חוקרי המעשה בוך. מסתבר שבין ששה כתבי-יד אלו, שלושת הראשונים מוצאם מוויניציאה, ואלו הם: (א) כתבי-יד של מחזור בתרגום ליידיש; כתיבתו נסתיימה אמנם בשנת 1504 ב"מיישטריא" (Mestre, שבקרבת ויניציאה) אבל ניתן לשער כי הסיפורים המופיעים בו הועלו על הכתב כבר בסוף המאה ה-17, והם אפוא הדוגמא הראשונה הידועה לנו של פרווה סיפורית ביידיש; (ב) כתבי-יד מעורב ביידיש שנכתב בוויניציאה בשנת 1554; (ג) כתבי-יד הכולל בין השאר את פרקי אבות ושיר על עקידת יצחק ביידיש, שנכתב בוויניציאה בשנת 1579. כל שלושת כתבי-היד האחרים, ובכלל זה כתבי-יד אינסברוק משנת 1596, שנתגלה רק בשנים האחרונות, מאוחרים לכתבי-יד האיטלקיים שמגיבו לעיל.

³ מ' 687 ברשימת מרגליות של כתבי-היד העבריים שבמוזיאון הבריטי, מייטליס, עמ' 48-49. על מנחם אולנדורף, המעתיק ואולי אף המתרגם של כתבי-יד זה, השווה עתה את מאמרו של א. קופפר, "מנחם אַלדענדאַרפס אויטאַביאַגראַפישע פאַרצייכענונג-גען", די גאַלדענע קייט, תל-אביב, 58 (1967), ז' 212-223.

⁴ מ' 1217 ברשימת נויבאואר של כתבי-היד העבריים שבספריה הבודלינה באוקספורד; מייטליס, עמ' 86-90.

⁵ מ' 589 ברשימת כתבי-היד העבריים שבספריה הלאומית בפאריס משנת 1866; מייטליס, עמ' 70-85; ולאחרונה י. מייטליס, "מעשיות קדומות ממעשה בוך ומחוצה לו", ידע, כרך א, תשכ"ו, מ' 30, עמ' 58-56. יש להוסיף כאן גם את כתב היד מ' 136 שבטריניטי קולג' בקיימברידג' שגם הוא נכתב באיטליה, וודאי לא לפני 12-1510, ובו כמה סיפורים בפרווה ביידיש. על הסיפורים שבכתב-יד זה השווה: מ. וויינרייך, בילדער פון דער יידישער ליטעראטור געשיכטע, ווילנע 1928, ז' 142-144; וכן עריק, שם, עמ' 343-344; והוא הדין בכתבי-היד שבפארימה משנת 1575, וויינרייך, שם, עמ' 132-139.

⁶ מייטליס, עמ' 50-70; 91-102. I. Sand, "A Linguistic Comparison of Five Versions of the *Mayse-Bukh*", *The Field of Yiddish, Second Collection*,

Handwritten manuscript page with two columns of text and marginal notes. The text is in Yiddish and includes various entries, some with dates and references. The right column contains a list of items, and the left column contains a list of items with corresponding dates and references. Marginal notes are present on both sides.

רשימת הספרים של לי דינה שהוגשה לזיקוק

אין אמנם להסיק מסקנות מרחיקות-לכת רק על סמך עובדות חיצוניות, כגון הרכבם ומוצאם של כתבי-יד אלו. יחד עם זאת נראה לנו כי מוצאם של שלושת כתבי-היד הקדומים ביותר של סיפורים ביידיש, יש בו כדי להצביע על חלקם של היהודים באיטליה בהתהוותה של הפרוזה הסיפורית ביידיש. יתר על כן, יש עתה בידינו צורך ידיעות חדשות וטכסט בלתי ידוע, שבעזרתם ובצירוף הדברים המשתמעים מכתבי-היד הידועים מכבר, ניתן להקדים את זמן צמיחתה של הפרוזה הסיפורית ביידיש, הכתובה והמודפסת, לפחות עד לאמצע המאה ה-ט"ו, וכן ניתן לקבוע בוודאות כי מרכזה הראשון של צמיחה זו היה בקרב היישוב היהודי האשכנזי בצפון-איטליה.

מכלל כתבי-היד, הספרים והקונטרסים ביידיש, שנכתבו או נדפסו לפני סוף המאה ה-י"ח, מרובה כיום החסר על הקיים בתחומים רבים. זאת תוצאה טבעית מן הרדיפות, הגירושים, הנדודים ופגיעות הצנזורה, שהיו מנת חלקם של יהודי אירופה במשך כל תולדותיהם. זאת גם תוצאה מהעדר הערכה מתאימה בקרב החברה היהודית ליצירה ביידיש של הדורות הקודמים, ומהענקת יחס של כבוד וקדושה בראש וראשונה ליצירה העברית. ידיעותינו על היצירה ביידיש שאבדה שאובות בחלקן מעדויות עקיפות ומן המסקנות המשתמעות מהן, ובחלקן מעדויות ישירות אך מפוררות במקורות שונים, שטרם נאספו באופן שיטתי.⁷

אוצר בלום של ידיעות על כתבי-יד, ספרים וקונטרסים מודפסים ביידיש, שהיו מצויים בידי יהודי איטליה בסוף המאה ה-ט"ו כלול ברשימות הספרים שהוגשו ל"ויקוק" — הווה אומר לצנזורה של הכנסייה — מצד יהודי מאנטובה בשנת 1595.⁸ נוסף על שמותייהן של יצירות בכתב-יד ובדפוס הידועות מכבר, מצויות ברשימות אלו לא מעט ידיעות על יצירות ביידיש, שעד כה לא היה ידוע עליהן ולא כלום ממקורות אחרים, ושרובן אבדו כנראה בלי שישתמר מהן זכר כלשהו. באותן "רשימות הויקוק" מצוי גם חומר מגוון ובעל ערך עקרוני להבהרת שאלת התהוותה והתפשטותה של הפרוזה הסיפורית ביידיש במאה ה-ט"ו.

אמנם, לא כל הידיעות שברשימות הויקוק מאפשרות לקבוע בוודאות את טיבן

7-48 pp. U. Weinreich, The Hague 1965, ed. כאן בין היתר גם תיאור של כתב-היד משנת 1596 וקטעים מתוכו.

⁷ השווה למשל בספרו של מ. וויינרייך, *בי ל ד ע ר* ... עמ' 50-55.

⁸ ש. סימונסון, "ספרים וספריות של יהודי מאנטובה, 1595", *קריית ספר*, כרך ל"ו, תשכ"ב, עמ' 103-122. סימונסון לא פירסם את הרשימות במלואן, ולפי כך נזקקתי לצורך עבודתי זו ברשימות עצמן, שצולמו על ידי ש. סימונסון בארכיון הקהילה היהודית במאנטובה. הצילומים מצויים עתה בארכיון הכללי לתולדות ישראל שבירושלים, וסימולם: HM 205-207. להלן נשתמש במספרי הרשימות שנקבעו על ידי ש. סימונסון במאמרו הנ"ל.

ואת זמן התהוותן של היצירות המובאות. רושמי הרשימות ובעלי הספרים ערכו את הרשימות בעברית (פרט לספרים שבשפה האיטלקית) ובעברית רשמו גם את שמות הספרים ביידיש; לא תמיד נהגו הם להקפיד על רשום מלא של שם הספר ושל מקום ושנת הדפסתו; לא תמיד צויין אם המדובר בכתב-יד או בספר מודפס; ובדרך כלל לא רשמו את התאריכים של כתבי-היד. מעטים הם, לדוגמא, הפרטים הביבליוגרפיים, שניתן ללמוד מן הרשום הבא: "ספר מדות בלשון אשכנז, ותפילה בלשון אשכנז קרוע, ב' מנהגים בלשון אשכנז, וחומש בלשון אשכנז, ב' ספר מדות בלשון אשכנז חסרים, ספר נשים בלשון אשכנז, מנהגים בלשון אשכנז, דניאל בלשון אשכנז, ומעשים בלשון אשכנז, התחלת שעבוד מצרים בלשון אשכנז, מקצת דניאל בלשון אשכנז, מגילת ר' מאיר בלשון אשכנז נדפסה בקרימונה ... קצת מספר שמואל בלשון אשכנז, ספר רפואות ...". (מס' 187). עם כל העניין שיש לנו בהכרת הרכב ספרייתו של בעל-בית יהודי החי במאנטובה בשנת 1595, אין הקטע שלפנינו, להוציא פריט אחד, מלמד אילו מן הספרים היו בדפוס ואילו בכתב-יד. לעומת זאת ניתן לזהות את רוב הפריטים שברשימה זו; והללו ידועים ברובם, להוציא אלו שהודגשו בקטע המצוטט לעיל, שאינם מופיעים בשום רשימה ביבליוגרפית של היצירות ביידיש, בדפוס ובכתב-יד, מלפני שנת 1595. הללו שייכים כנראה לסוג הספרות שאנו דנים בו, לפרוזה סיפורית ביידיש. פעמים מופיעה ברשימה האמורה (מס' 187) התיבה "מעשים" בלי הגדרה נוספת כלשהי, פעם בקטע שצוטט למעלה, פעם שנייה במקום אחר שברשימה זו: "חיי עולם ומעשים כ"י בלשון אשכנז". כמו כן מצאנו ברשימות אחרות: "מעשים ומדות בלשון אשכנז, נכתב" (מס' 302), וכן "ד' פנקסים ממעשים קדמונים בלשון אשכנז" (מס' 398, או אנונימי בלי מספר בין הרשימות מס' 388 לבין מס' 389). אף על פי שלא ניתן לזהות את כל הרשומים האלו, בכ"ז בהזכרתם הסתמית בלבד של אותם ה"מעשים", אפשר למצוא עדות מאלפת לתפוצתה של הפרוזה הסיפורית ביידיש במאנטובה לפני שנת 1595, הווה אומר לפני הופעת המעשה בוך. על אחת כמה וכמה נודעת חשיבות יתירה לאותם הרשומים המציינים את נושאי ה"מעשים", לעתים אף בתוספת ציון של פרטים אחרים. להלן נביא את הפרטים הנוגעים לפרוזה הסיפורית ביידיש שמצאנו ברשימות ה"ויקוק":

(1) "שעבוד מצרים בלשון אשכנז" (מס' 187). על יסוד סמיכותו של רישום זה ל"מעשים" שבאותה רשימה, יש לשער כי הכוונה לסיפור, או לסיפורים, על "שעבוד מצרים"; אולי אוסף מדרשים מסביב לנושא זה. לא ניתן לקבוע אם המדובר בכתב-יד או בדפוס. ברשימות הביבליוגרפיות לא מצאנו ספר ביידיש בשם זה.

(2) "מגילת ר' מאיר בלשון אשכנז נדפס בקרימונה" (מס' 140, 172,

187, 307, 314). רק בכמה מן הרשימות הנ"ל מצויין שהכוונה לספר שהופיע בדפוס. לעומת זאת גרשמה ברשימה אחת (מס' 172) גם שנת הדפוס, אך לא עלה בידי לפענח אותה. מאחר שידוע כי הדפוס העברי היה קיים בקרימונה רק בשנים 1556—1567⁹, הרי שניתן לקבוע את זמן הדפסתה של המגילה בין השנים הללו. סיפור על ר' מאיר "בלשון אשכנז" ידוע בכתב-יד מסוף המאה ה-ט"ז, או מתחילת המאה ה-י"ז, וכן בכמה מהדורות בדפוס, שהראשונה שבהן הידועה לביבליוגרפים, היא מפירט, שנת 1694¹⁰. בכל אלה מוגדר הסיפור כ"מעשה", שהיא כנראה ההגדרה הקולעת והמקובלת ביותר לפרוזה הסיפורית ביידיש. אין ספק שיש לזהות את ה"מעשה" על ר' מאיר ש"ץ, בעל האקדמות — שחי במאה ה-י"א בוורמייזה — עם אותה "מגילה" שהיתה ברשותם של חמישה בעלי בתים במאנטובה בשנת 1595. על כך למדים אגו מדבריו של ר' אברהם יגל: "ולקהלות הקדושות בני אשכנז נמצאה מגילה אחת אשר קצתם נוהגים לזכרה בשבועות". ר' אברהם יגל ראה את המגילה במאנטובה ומהמשך דבריו, שבהם מספר הוא על תוכנה של המגילה, מסתבר כי כוונתו ל"מעשה" על ר' מאיר ש"ץ המצוי בדינו. השערה זאת העלה כבר מ. שטיינשניידר ובהסתמך עליו גם בן-יעקב¹¹. בכמה מקורות מאוחרים נרמזת מהדורה של ה"מעשה", הקודמת לזו של פירט משנת 1694¹². ואם אמנם הדפיסו את ה"מגילה" פעם אחת בלבד לפני שנת 1694, הרי שהכוונה היא ללא ספק לדפוס קרימונה משנות החמישים או הששים של המאה ה-ט"ז, שזכרו נשתמר ברשימות האמורות שהוגשו לצנזורה.

ה"מגילה" אינה אלא סיפור אגדי על הסכנות שהיו צפויות ליהודים ועל הישועות שבאו להם מצד גיבור הסיפור, ר' מאיר ש"ץ בעל האקדמות, שזכה להגיע אל עשרת השבטים שמעבר לסמבטיון, ובעזרת שליח משם הציל את היהודים מפור-ענות. מדבריו של ר' אברהם יגל מסתבר שנהגו לקרוא את המגילה בשבועות, בוודאי לזכרו של בעל האקדמות. אכן, באחת הרשימות ממאנטובה, נזכרו אפילו

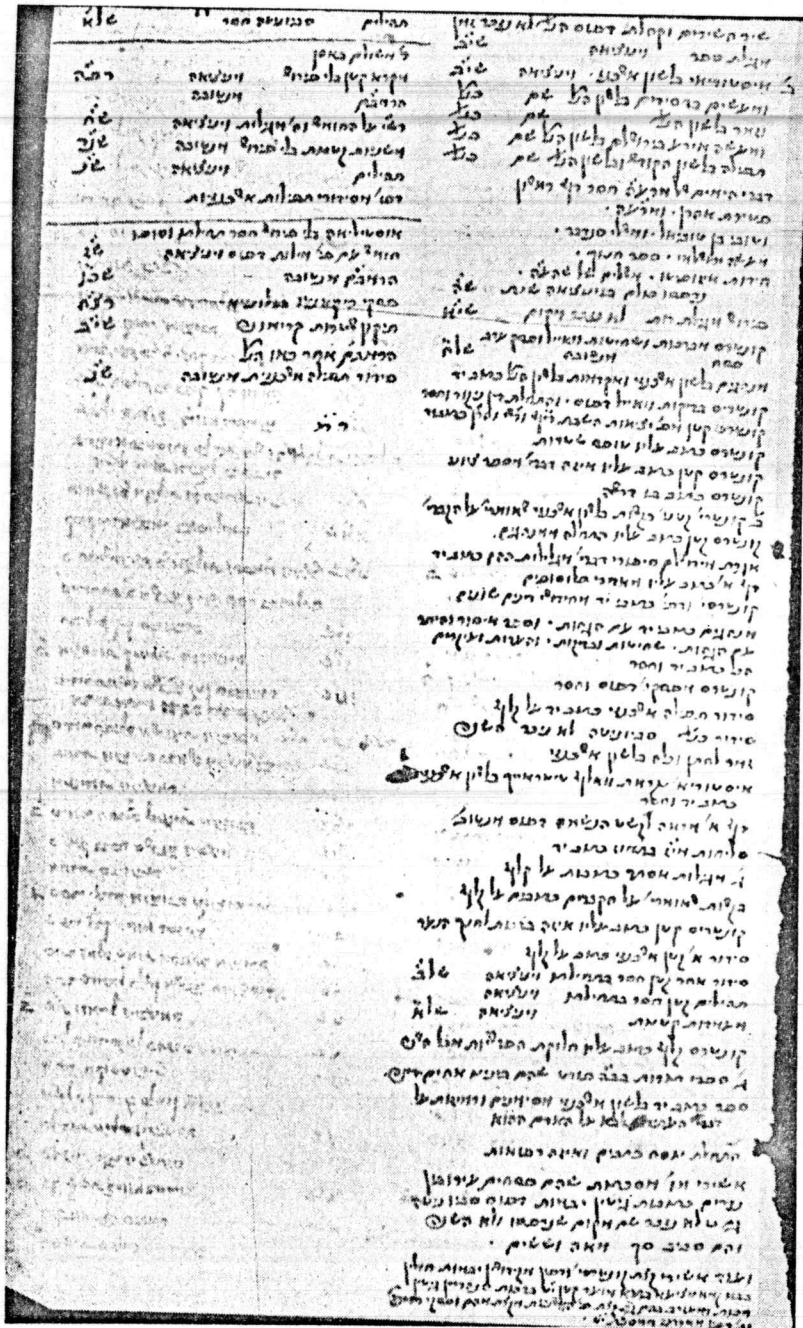
⁹ D. W. Amram, *The Makers of Hebrew Books in Italy*, Philadelphia 1909, pp. 319–320.

¹⁰ י. ריווקינד, די היסטארישע אלעגאריע פון ר' מאיר ש"ץ, ווילגע 1929. שם הפרטים הביבליוגרפיים והטכסט לפי כתב-היד. על התאריך של כתב-היד השווה מייט ל"ס, עמ' 92.

¹¹ ק"ב על יד, שנה ד', תרמ"ח, עמ' 39. אברהם יגל ראה את המגילה במאנטובה בידי גרשון בן אברהם פורטו. בעל הרשימה מס' 314 הוא בן ציון פורטו. והשווה בן-יעקב, אוצר הספרים, ווילנא תר"ם, עמ' 354, מס' 1825.

¹² ריווקינד, שם, עמ' 10 וכן במבוא של יהושע פרעמינגר הכהן לספר מעשה גבורות ה', לבוב (תרע"ו) — לפי תאריך בסוף המבוא, שאינו אלא תרגום לעברית של ה"מגילה" על ר' מאיר לפי אחת המהדורות המאוחרות. עד כמה שידוע לי הרי זה התרגום העברי היחיד של המגילה.

1916

רשימת הספרים של לי דינה שהוגשה ל'זיקוק (המשך)

שני תרגומים של האקדמות ליידיש: "מנהגים בלשון אשכנז ואקדמות בלשון הנ"ל כתובייד... אקדמות כתובייד-בלשון אשכנז ופי' בלשון הקודש" (מס' 176).

(3) "פטירת משה רבינו ומעשים בלשון אשכנז" (מס' 171). כבר שער שטיינשיידר שהיה קיים ביידיש נוסח בפרווה של המדרש על פטירת משה רבינו. לפי הרישום שלפנינו אין אפשרות לקבוע אם המדובר בכתבייד או בדפוס. על תפוצתו של מדרש זה ביידיש כבר עמדנו במקום אחר.¹³

(4) "חורבן הבית בלשון אשכנז" (מס' 302). לא צוין אם המדובר בכתב-יד או בדפוס. לפי שטיינשיידר, הופיעה המהדורה ביידיש של המדרש "אלה אוכרה", כנראה בסוף המאה ה-ט"ז בוורונה.¹⁴ לסיפור או לסיפורים, שרווחו על נושא ה"חורבן", נמצאת עדות מפורשת גם במעשה בוך; ומייטליס שער שהכוונה למדרש "אלה אוכרה".¹⁵ סיפורים מלוקטים ביידיש, מתוך איכה רבתי, מצויים בכתב-היד הנזכר לעיל, שכתבתו נסתיימה בשנת 1504, והם סמוכים שם לקרובץ לט' באב. בן יעקב רשם "מעשה חורבן בית שני... חמ"ד תפ"ט", "לקוח ממס' גטין".¹⁶ אוסף אגדות, ברובן ממסכת גטין, מופיע בכותרת "חורבן בית המקדש" בצאינה וראינה (סוף המאה ה-ט"ז או תחילת המאה ה-י"ז) אחרי מגילת איכה. על יסוד הנתונים שלפנינו, לא ניתן להגיע להכרעה חותכת בין כל האפשרויות הללו; אך דומה כי אין ספק שהכוונה היא לאוסף של סיפורים או לסיפור, המבוסס על מקורות מן המדרש או מן האגדה התלמודית.

(5) "מעשה חנוכה בלשון אשכנז, מאנטובה שי"ח" (מס' 57, 307, 369). בן-יעקב רשם מהדורה מאוחרת של "מעשה חנוכה" (פד"א) בלשון אשכנז והוסיף "הוא מגלת אנטיוכוס".¹⁷ ויהוי זה נראה כוודאי גם לגבי הרישום שלפנינו. "מגלת אנטיוכוס" תורגמה ליידיש ונדפסה בשם "מגלת מתתיהו" בוויניציאה בשנת שי"ח. גם מדפוס זה לא נשתמר אף לא עותק אחד.¹⁸ יתכן ש"מעשה חנוכה"

¹³ ה. שמערוק, "די משה רבינו בשרייבונג" די גאלדענע קייט, תל-אביב, 50 (1964), ז' 302-303.

¹⁴ M. Steinschneider, *Jüdisch-Deutsche Literatur*, ירושלים תשכ"א, מס' 139. שם גם המקור שעליו הוא מסתמך (Bern. (Wolf), בהתאם למקובל ביידיש "בערין", אינה אלא וירונה. והשווה את ציון מקום הדפוס במעמדות, שנדפסו בוורונה בשנת 1595 (עותק של המעמדות נמצא בספרייה האוניברסיטאית בבאזל). לפי עמרם, שם, עמ' 340, היה דפוס עברי קיים בוורונה בשנים 1594-5.

¹⁵ מייטליס, עמ' 141; גאסטר, מספר 47 והערתו בעמ' 669.

¹⁶ עמ' 354, מס' 1838.

¹⁷ שם, מס' 1837.

¹⁸ "מגלת מתתיהו" ויניציאה שי"ח, שאינה אלא "מגילת אנטיוכוס" ביידיש היתה בידי י. ד. פרענק, שתרגמה מנוסח זה גם לעברית וגם לגרמנית באותיות עבריות בשנת

בדפוס מאנטובה משנת שי"ח אינו אלא העתק של התרגום הקודם משנת שי"ח. אולם מאחר שבשנת שי"ז הופיע במאנטובה "מגלת אנטיוכוס" בתרגום עברי,¹⁹ ניתן לשער שב"מעשה חנוכה" שברשימת הזיקוק נשתמר זכר לתרגום נוסף של מגילת אנטיוכוס ליידיש, שאותו מדפיס התקין שנה אחרי הופעת הנוסח העברי. בהקשר זה, נזכיר כאן עוד דפוס בלתי ידוע ביידיש ממאנטובה: "קערת כסף בלשון אשכנז, מאנטובה שי"ח" (מס' 187, 387), שזכרו נשתמר רק ברשימות אלו.²⁰

(6) "מעשים בחסידים" בלשון אשכנז, ויניציאה שי"ב (מס' 176). יתכן שיש לזהות רישום זה עם "מעשה בלשון אשכנז נדפס בוויניציאה שי"ב", המופיע בלי הגדרה נוספת כלשהי ברשימה אחרת (מס' 187).

קונטרס זה הוא היחידי מכל החבורים הנזכרים לעיל מתוך רשימות הצנזורה במאנטובה שיש בידינו להביאו במקורו. הוא נעלם עד כה מעיני חוקרי ספרות יידיש ומעיני הביבליוגראפים, משום שהוא נרשם בקאטלוג הספרים העבריים שבמוזיאון הבריטי יחד (כהמשך) עם ספר אחר, מצות נשים, שגם הוא נדפס בוויניציאה בשנת 1552 בידי אותו מדפיס, באותו הגודל ובאותן האותיות, והוא אף נכרך יחד עמו ובסופו. יש לשער כי הדמיון החיצוני שבין שני הקונטרסים, ועובדת היותם מכורכים ביחד, גרמו לכך שצדנר לא הבחין שלפניו שני דפוסים נפרדים ושונים זה מזה.²¹ וזה נוסח הישע של הקונטרס:

מעשים די זיינן גישעהן / איטליכי חסידים או מאנש וינט / גישריבן אין דען ספרים: / גידרוקט ביא דניאל אדיל קינד אים יאר דרייא הונדרט אונ' צוואלף אין דער קליינן / צאל היא צו / וינדיג / /

אמנם אין הרישום שנעשה בשביל הצנזור במאנטובה (מס' 176) וזה בכל פרטיו למה שמופיע בשער הקונטרס, אך אין ספק כי על פי שער זה ניסח ליאון דינה, בעל הרשימה הנידונה, את השם בעברית. דינה אף נהג להקפיד הקפדה יתירה ברישום ספריתו הגדולה, שמנתה 221 ספרים שבדפוס ו-36 כתבייד. ואמנם אין "מעשים בחסידים" אלא קיצורו של השער המקורי, תוך שימוש מכוון בשתי

תקס"ו. השווה: מגלת מתתיהו, ויין תקפ"ב בהקדמות. על דבריו של פרענק מבוסס גם מס' 1390 בקאטלוג הבודלינה של מ. שטיינשיידר.

¹⁹ י. ל. צונץ, הדרשות ביראל, ירושלים תש"ז, עמ' 64 ועמ' 307, הערה 70.

²⁰ יתכן שאין זה אלא העתק של תרגום קודם שנדפס בשנות השלושים (1536-1534) בקראקא. השווה: Almanach des Schocken Verlags auf das Jahr 5695, Ber-; lin 1934/35, p. 131; וכן א. מ. האברמן, "המדפיסים בני חיים העליץ", קריית ספר, לג (תשי"ח), עמ' 516, מס' 7. ויתכן ש"ספר מוסרי (ז) אשכנזי מאנטובה שי"ח" ברשימה מס' 7 גם הוא מצביע על קערת כסף.

²¹ J. Zedner, *Catalogue of the Hebrew Books in the Library of the British Museum*, London 1867, p. 556.

התיבות העבריות המופיעות בשורות העליונות שבו. העובדה כי מקום ושנת הדפוס זהים בשני המקורות, היא הוכחה נוספת כי הקונטרס שלפנינו הוא הקונטרס שנרשם בידי ליאון דינה.

הקונטרס נדפס בפורמאט קטן, בלי ציון מספרי הדפים. הוא מכיל בסך הכל 12 דפים, העמוד האחרון הוא ריק. הטכסט עצמו מכיל את ה"מעשים" הראשונים שהופיעו בדפוס בידי הקונטרס מזכיר בצורתו החיצונית את ה"מעשה-ביכל" המאוחר והנפוץ בידי עד המאה העשרים. הטכסט יובא להלן בשלימותו, אך לצורך הדיון נקדים כאן העתק של ההודעה המופיעה בסיומו של הקונטרס:

"ווער איך הוירן דש אויך מיני ליבי ורומי וראוון ווערדן גיבאלן זולכי מעשים אאוש דער גמרא גינזמן זא וויל איך ער מער דרויקן מיט דער גוטש הוילף: אונ ווען עז ניט אזא גר וואל ור טויטש איז אז עז מויכט זיין זא ביט איך אויך איר זולטש בור גויט נעמן מיין גויטן ווילן איז דר ביא גיוועשט מיט דעם ור טויטשן:

קורניליו אדיל קינד:

הקונטרס נדפס אפוא בבית הדפוס של דניאל אדיל קינד בשותפות (אולי בתר-גומ) או בקשר עסקי אחר כלשהו עם אביו, קורניליו-ישראל בן ברוך הלוי אדיל קינד, דמות ידועה בתולדות הדפוס העברי באיטליה.²² כבר בשנת 1545 עסק קורניליו אדיל קינד, בשיתוף עם מאיר פרענצוני, בהדפסת ספר תהלים בתרגום ליידיש של אליהו בחור. ספר זה הוציאו הם לאור על השבונם באחד מבתי הדפוס שבויניציאה, בשעה שהם עצמם נמנו על עובדי דפוס בומברג. באותה שעה עצמה כבר היתה בידי שני השותפים, או בידי אדיל קינד בלבד, תוכנית נרחבת להדפסת ספרים נוספים בידיש. ספר תהלים, שהוא עד כמה שידוע לנו הספר הראשון בידיש שראה אור באיטליה, היה הצעד הראשון להגשמת תוכנית מקיפה. על פרטי תוכנית זו למדים אנו מתוך "אהרית דבר" לתהלים, שבו הודיע קורניליו אדיל קינד על כוונתו, או על כוונת השותפים, להדפיס גם את התרגום של ספרי משלי, איוב ודניאל, ואם "אלוהים יעניק לי חיים" יעשה למען אשר "קטנים וגדולים ידעו בקלות מה כתוב בעשרים וארבעה". בהמשך להודעה זו פנה הוא ל"בחורות החסודות ובעלי בתים" שיקנו את ספר תהלים, כדי שיהא סיפק בידו להתחיל במהרה בהדפסת ספר משלי. על הגשמת תוכנית זו, לא ידוע לנו ולא כלום, ויתכן שהיא נתבטלה משום שהשותפות בין אדיל קינד לבין מאיר פרענצוני

²² השווה עליו בספרו של עמרם על פי מפתח השמות וכן: J. Bloch, *Venetian Printers* of Hebrew Books, New York 1932, p. 13; א.מ. הברמן, "המדפיסים בני ר' יעקב פרענצוני וויניציאה", אר ש ת, א (תשי"ט), עמ' 62, 67.

"נפרדה מהר מאד".²³ למן שנת 1545 ועד שנת 1552, לא נשתמר בין דפוס איטליה שום ספר נוסף בידיש.²⁴

מסתבר עתה, כי בשנת 1552 נפתחה בפני קורניליו אדיל קינד אפשרות חדשה להמשיך בהגשמת תוכניותיו להדפסת ספרים בידיש. נראה כי באותה שנה רכש בנו דניאל בית דפוס עברי וויניציאה, ובו החל הוא להדפיס — בשותפות עם אביו או בקשר עסקי אחר עמו — ספרים בידיש. על קיומו של בית דפוס עצמאי של דניאל אדיל קינד וויניציאה למדים אנו מן השערים של המעשים ושל מצות נשים, שבהם זהים כאמור שנת הדפוס ושם המדפיס. בידי ליאון דינה, בעל הרשימה מס' 176, היו מצויים גם "תפילה בלשון הקודש ובלשון אשכנז", ו"זמר" בלשון אשכנז, שנרשמו בציון המפורש "ונציה שי"ב". כמו כן מופיעים ברשימתו של ליאון דינה וברשימות אחרות ממאנטובה עוד ארבעה קונטרסי סיפורים, שראו אור וויניציאה בשנת שי"ב (ראה להלן, מס' 7—10). קרוב לוודאי כי קונטרסים אלו נדפסו כולם בבית הדפוס של דניאל אדיל קינד בשותפות עם אביו או בעזרתו, שהרי גם במצות נשים, כמו בסופו של המעשים, מצוי סיום החתום בידי קורניליו אדיל קינד, ובו ממליץ הוא על הספר, שיצא מבית הדפוס של בנו. אין אפשרות לקבוע מה היה סדר הופעתם המדוייק של הספרים הללו, שנדפסו כולם וויניציאה בשנת שי"ב, וכולם כנראה בבית הדפוס של דניאל אדיל קינד, אך אין ספק שקונטרס המעשים היה הראשון בסדרה של קונטרסים דומים, שהופיעו וויניציאה באותה שנה בהתאם לתכנית שעליה הודיע קורניליו אדיל קינד בסוף המעשים. ואלו הקונטרסים:

(7) "ב' איסטוריא בלשון אשכנז, ויניציאה שי"ב" (מס' 176). אין קונטרסים אלה זהים עם ה"מעשים", שהרי הם מופיעים באותה רשימה עצמה של ליאון דינה — שהיא מן המסודרות ביותר בין הרשימות שלפנינו — ואין להניח של דינה היה רושם אותו הספר פעמיים ובשמות שונים. לצורך ענייננו נזכיר כי "איסטוריא" הוא שם נרדף ל"מעשים" ומקביל לו בשימוש שנעשה בו.²⁵

(8) "איסטוריא משלשה נשים בלשון אשכנז, ווינצ' שי"ב" (מס' 200). אין ספר או קונטרס זה זהה עם הקודם. שכן, אילו הופיעה התוספת

²³ הברמן, שם, עמ' 62.

²⁴ מהשנים הללו נשתמרה רק זכרה של מגלת מתתיהו בידיש, ואולי גם דפוס זה יצא מתחת ידו של קורניליו אדיל קינד, השווה את הפרטים בהערה 18.

²⁵ מקורה של מקבילה זו שברשימות מאנטובה, בלשון האיטלקית של אותה תקופה. והשווה: Istorie, Istoria במאמרו הנזכר של ש. סימוסון, עמ' 110, 112, 114. הכתיב ב"ה בראש המלה — היסטאריע — מופיע בדפוסים מאוחרים בידיש מחוץ לאיטליה, והוא נובע מן המקובל בגרמנית; והשווה את הערך Historie בתוך Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, vol. I, Berlin 1958², p. 658.

"משלשה נשים" גם בשער הפרסום הראשון, שנרשם בידי לי דינה, לא היה הוא נמנע מלציין, שהרי כאמור נהג הוא להקפיד מאד ברשום ספריו. ואמנם משתמש לי דינה עצמו בתיבה "איסטוריא" בלשון יחיד, לצורך רישומו של פריט אחר: "איסטוריא נקראת וולף טיטראייך בלשון אשכנזי כתוב יד וחסר". זו, אגב, הידיעה היחידה שהגיעה אלינו עד כה, על המהלכים שהיו לרומאן הרפתי קאות הגרמני Wolfdietrich בקרב היהודים.²⁶

"המעשה" הנפוץ "משלשה נשים", שמצאו טבעת ופנו למלך שלמה שיפסוק מי מהן תחזיק בה, ידוע בידיש מדפוס מאוחר, שהופיע בלי ציון שנה ומקום הדפוס.²⁷ סיפור זה נפוץ מאד באירופה, אם כי אין שלמה המלך הפוסק בכל הנוסחאות, ולרוב אין לסיפור צביון יהודי כלשהו.²⁸ יש להניח שבויניציאה נדפסה אחת הנוסחאות של סיפור זה, אך אין לדעת איזו.

(9) "מעשה אירע בירושלים" בלשון אשכנז, ויניציאה שי"ב (מס' 176).

(10) "מעשה מרבקה (?) בלשון אשכנז, ויניציאה שי"ב" (מס' 315). לא עלה בידי לזהות את שני ה"מעשים" האלה, אך ניתן להניח על פי כותרותיהם שהמדובר הוא בסיפורים המלוקטים מתוך המדרשים, והשייכים אף הם לאותה סדרה של סיפורים בפרוזה, שעל הדפסתה הודיע כאמור קורניליו אדיל קינד בסוף קונטרס המעשים, שנשמר יחיד מסדרה זו.

מתוך שמונה דפוסי ויניציאה בידיש משנת שי"ב שנסקרו לעיל, נותרו רק מצוות נשים והמעשים. אף על פי כן, הודות לרשימות של הספרים שהוגשו לצנזור של מאנטובה, מתקבלת תמונה מאלפת ביותר בדבר פעילות מו"לית מסועפת בידיש במשך שנה אחת בלבד. אנו למדים על קיומו של בית דפוס שראה את עיקר עיסוקו בהדפסת ספרות יידיש, ושיוזמו היה כנראה קורניליו

²⁶ על Wolfdietrich השווה, H. de Boor, *Die höfische Literatur*, München 1962, pp. 206-210; *Die deutsche Literatur im späten Mittelalter*, Erster Teil, München 1962, pp. 177-180. יש להניח שבקרב היהודים היה מצוי הנוסח העממי המאוחר של רומן הרפתקאות זה.

²⁷ השווה בקאטאלוג הבודלינה של מ. שטיינשניידר מס' 3891, וזה הנוסח המלא של שם הסיפור: "איין היפשי מעשה פון דרייא ווייברן די דא פאנדן איין שין פינגרליין. אונ' איטליכי די וואלט עש גערן הובן אונ' וויא (שלמה המלך ע"ה) דען פסק האט אויש גיזאגט". וראה גם מס' 3890 וכן מס' 3667.

²⁸ על הנוסחאות של הסיפור השווה עריק, שם, עמ' 342-343. יש להוסיף נוסח בוסף שתורגם לידיש מהולנדית: איין וואודרליכי שינה היסטאריע / די אויז דעם האללענדשן אין טייטשין איבר זעצט / איז ווארדן: // פון דרייא ווייבר // ... אור-פיבאך תקל"ז. הפוסק בנוסח זה הוא "דער גראף פון ארפעסא". קונטרס זה נמצא במוזיאון הבריטי (ראה קאטאלוג של צדנר עמ' 288).

ראשיתה של הפרוזה הסיפורית בידיש ומרכזה באיטליה

אדיל קינד, ראשון המדפיסים בידיש באיטליה. חמישה מבין דפוסי ויניציאה של שנת שי"ב היו לפי כל הסימנים קונטרסי מעשיות, הראשונים מסוגם שנדפסו בידיש והמצטרפים לסדרה שלמה שתוכנה מראש. מה גרם להפסקת הפעילות המו"לית בידיש מצד בני משפחת אדיל קינד, אחרי שנת שי"ב, ומדוע לא נותרו ממנה עקבות ממשיים מלבד הידיעות הספורות הכלולות ברשימות הצנזורה, או ליתר דיוק ברשימת ספריו של ליאון דינה ממאנטובה, שהיה כנראה חובב ואספן ספרים? התשובה לכך נמצאת כנראה בחומרה היתירה בה נהגו בוויניציאה כלפי הספרים היהודיים בזמן שריפת התלמוד בראשית שנת שי"ד (סתיו 1553). כידוע הועלו אז על המוקד לא רק ספרי התלמוד, אלא גם כל הספרים הקשורים בו באופן כלשהו. אמנם לא לכל הספרים בידיש שנדפסו בוויניציאה בשנת שי"ב היתה זיקה לתלמוד, אולם בשני הספרים המצויים בידינו, מצוות נשים והמעשים, הדגיש קורניליו אדיל קינד בדבריו שבסיומם, את "מוצאם" התלמודי. הוא עשה זאת, כנראה, בסוברו כי דבריו עשויים להועיל להפצת הספרים. ויש לשער כי הוא לא נמנע מלשוב ולפרסם דברים דומים גם בשאר הקונטרסים. יתכן אפוא, שרוב העותקים של הספרים בידיש שנדפסו בשנת שי"ב, הושמדו במדורות שהועלו בוויניציאה. כמו כן יש לשער כי הנזק שהוסב לדניאל אדיל קינד בשל שריפת ספריו הוא שגרם לסגירת בית הדפוס, שהוא הקים רק שנה אחת לפני כן.²⁹ אם נכונה השערתנו, שנוסף על מצוות נשים ועל המעשים, יצאו מבית הדפוס של קורניליו אדיל קינד ושל בנו דניאל, גם שאר הספרים בידיש שהופיעו בוויניציאה בשנת שי"ב, הרי שיש ברשימת הספרים שלפנינו גם תוספת חשובה לידיעותינו על פעולתם בשדה הדפוס העברי. יתר על כן יש בכך גם כדי להבהיר הבהרה נוספת את שאלת המרתו של קורניליו אדיל קינד, שנדונה לא פעם בספרות הביבליוגרפית.³⁰ אם ניתן היה עד כה להניח שהוא לא המיר את דתו לפני שנת שי"ח,³¹ הרי שמעתה נראה כי אין אפשרות להקדים את המרתו לפני שנת שי"ב. טיבם של הספרים בידיש שקורניליו אדיל קינד השתתף בהדפסתם מעיד על דביקותו ביהדות. מה גם שבשני הסיפורים הכלולים במעשים משנת שי"ב, מופגנת המגמה להעמיד את הקוראים על השכר והעונש שצפוי

²⁹ על שריפת התלמוד וספרים עבריים אחרים בוויניציאה השווה: בלוך, שם, עמ' 18; א. יערי, מחקרי ספר, ירושלים תשי"ח, עמ' 198-234 ובייחוד בעמ' 208, שבו מובאת תעודה על שריפת מהדורה שלימה של 1500 עותקים של הפירוש על פרקי אבות לחם יהודה לר' יהודה ב"ר שמואל לירמה, שנדפס בוויניציאה בשנת שי"ג.

³⁰ בלוך, שם, עמ' 13 והשווה שם הערה מס' 44, שבה מובאת הספרות הקודמת; א. יערי, שם, עמ' 349, הערה 8.

³¹ ת. ילון, "על קורניליו אדיל קינד", קריית ספר, ו (תרפ"ט), עמ' 145-146.

ליהודים בעולם הבא, תוך הבעת פקפוקים מפורשים אם צפוי שכר דומה גם לאומות העולם. קשה להניח שמומר יהא מעוניין בהדפסתם ובהפצתם ואולי בתרגומם של דברים כגון אלה.

לפי התעודות שבידינו, נדמה שבכתב-היד שהוזכר לעיל ושכתיבתו נסתיימה בשנת 1504, וכן בכמה דוגמאות אחרות של הפרוזה הסיפורית ביידיש, שאולי קדמו לשנות החמישים של המאה ה-ט"ז, אין לראות אלא נסיונות ראשונים ובודדים, חסרי רציפות של ממש. רק מראשית שנות החמשים נשתמרו בידינו ידיעות על שורה רצופה של יצירות של פרוזה סיפורית ביידיש, בכתב-יד ובדפוס, שמקורן בצפון איטליה, שעל טיבן ניתן לעמוד מכמה וכמה בחינות. אמנם הגיע לידינו טכסט אחד בלבד מאותן עשר היצירות בפרוזה סיפורית שנסינו לזהות על סמך הידיעות שנמצאו ברשימות שהוגשו לצנזורה. אף על פי כן ניתן לקבוע את מקורות היניקה העיקריים של יצירה סיפורית זו גם על סמך הפרטים המקור-טעים שנשתמרו. בולט קודם כל רבוי הסיפורים המבוססים על מדרשים ועל האגדות ממקורות עבריים-ארמיים או המתורגמים מהם, וסיפורים אלו הם עיקרה של סיפורת זאת (מס' 1, 3, 4, 5, 6, 9, 10 לפי רשימתנו). לצדו של גוש מרכזי זה מייצגת מגילת ר' מאיר (מס' 2) את האגדה המאוחרת המבוססת על מאורעות וזכרונות מעברם ההיסטורי של יהודי אשכנז עצמם. ואם נכונה השערתנו שביצירות שחברו באיטליה ניתן להבחין בין "מעשה" המבוסס על מקורות יהודיים מכאן, לבין "אישטוריא" השואבת מהנובליסטיקה והסיפורת הנפוצה בסביבה הלא יהודית מכאן, הרי שגם סיפורים מסוג זה מצאו את דרכם אל קוראי יידיש באיטליה, באמצע המאה ה-ט"ז (מס' 7, 8). מוצא משולש זה של מקורות היניקה של הפרוזה הסיפורית ביידיש בראשיתה — שהתפשטותה באי-טליה מוכחת החל בשנות החמישים של המאה ה-ט"ז — תואם בהחלט את גושי המקורות העיקריים, והוא עומד ביחס כמותי דומה מאד לזה של המעשה בוך המאוחר יותר. גם במעשה בוך היוו אגדות ומדרשים את הגוש העיקרי והגדול ביותר, לצדן של אגדות על אישים נערצים מחסידי אשכנז והנובליסטיקה העממית הנפוצה.

אחדים מן הסיפורים שנרשמו בכתב-היד ממוצא איטלקי מצאו את דרכם אל המעשה בוך, אם כי בניסוח שונה ומתוך מקורות מקבילים. במעשה בוך נמצא גם חלק מהסיפור השני של קונטרס המעשים, ויניציאה שי"ב.³²

³² השווה בספרו של מייטליס לפי העמודים שצוינו בהערות הקודמות (3, 4, 5) וכן בהערות לסיפורים בתרגומו של גאסטר. החלק הראשון של הסיפור השני בתוך

כבר במוצא המשותף של הסיפורים יש משום הצבעה על הרקע לצמיחתו של המעשה בוך. אולם התפשטותה של הפרוזה הסיפורית ביידיש באיטליה, החל מאמצע המאה ה-ט"ז, תובן בכל משמעותה העקרונית, אם נראה את הבעיה במסגרת רחבה יותר וכהמשך ישיר והגיוני וכהקבלה לסיפורת העברית הנפוצה באותה תקופה ממש.

איטליה שמשה מקור ובסיס להתפשטותה של הנובליסטיקה בכמה וכמה לשונות אירופה. לא יפלא אפוא, שגם בין היהודים שישבו באיטליה, ושהכירו את הדיקא-מירון של בוקאצ'יו ושאר קובצי הסיפורים באיטלקית, נתעורר הרצון לכתוב ספרות מאותו הסוג, אך בעלת הפנמה יהודית, מתוך שאיפה מודעת ליצור תחליף שידחק את רגליה של הסיפורת הזרה, שלא הניחה את דעתם של בעלי המוסר.³³ יש להצטער שעדיין חסרים אנו מחקר מקיף על היקפה, מקורותיה ונסיבות התפשטותה של הסיפורת העברית, שהיו לה מהלכים באותה תקופה באיטליה. דומה כי לא נטעה אם נראה את הסימן המובהק של פרוזה זאת בפניה אל האוצרות הסיפוריים המסורתיים, מן האגדה התלמודית ועד המדרשים המאוחרים, לעתים תוך עיבוד לשוני עברי מחדש. ציונים ביבליוגרפיים אחדים עשויים להמחיש את התפשטותה של סיפורת זאת ולקבוע את מקומה וזמנה: בשנת ד"ש הופיע בוויניציאה קובץ מעורב ובו לפי השער "ספר אלפא ביתא דבן סירא, מעשה תורה לרבינו הקדוש ז"ל, ספר ארחות חיים לרבי אליעזר הגדול ז"ל, מדרשות ומעשיות שבתלמוד" (שאינם אלא נוסח של חיבור יפה מהישועה); הספר עין יעקב נדפס מחדש בוויניציאה בשנים ש"ו—ש"ז וכן בשנת שכ"ו; חיבור המעשיות והמדרשות וההגדות יחד עם מדרש עשרת הדברות נדפסו לראשונה כנראה בוויניציאה בשנת שי"א, ופעם שניה בפירארה בשנת שי"ד; חיבור יפה מהישועה, שהופיעה לראשונה באיטליה בקובץ משנת

קונטרס המעשים מקביל לחלקו הראשון של הסיפור מספר 88 בתוך המעשה בוך.

³³ השווה במאמרו הנזכר של ש. סימונזון, עמ' 109, 110, 112, 114. הוא מביא שמות של קובצי סיפורים איטלקיים שהיו בידי יהודי מאנטובה בשנת 1595 וביניהם גם הדיקא-מירון. יש לזכור שהחומר שבמאמרו של סימונזון אינו אלא לקט, וניתן להוסיף עליו עוד כדוגמתו מאותו המקור. על ידיעת הדיקאמירון והנובליסטיקה האיטלקית האחרת בקרב היהודים השווה י. זנה, מפאולו הרביעי עד פיוס החמישי, ירושלים 1954, עמ' 127—128 וכן במבוא של י. בער לשבט יהודה, ירושלים, תש"ו. בספרו של יהודה אריה קלוזנר, הנובילה בספרות העברית, תל-אביב תש"ז, נדונה הבעיה בצורה שולית בלבד והיא ראויה לתשומת לב רחבה יותר. כדאי להצביע כאן על דבריו של קורנליו אדיל קינד למען "גויטליכי שמועות" ונגד "טיטריך פון בערן אודר פון דער שוינג גלויקן" בסיום לתהלים משנת 1545, שיש בהם משום הד גם להתנגדות של בעלי מוסר לספרות חילונית ממקורות זרים. על משמעותם הישירה של דבריו של אדיל קינד ומקורם אדון בקרוב במסגרת אחרת.

16th cent
Period of
recycling
anthology

1551

Decamerone

ד"ש, גדפס שנית בהרכב ובניסוח שונה בפירארה בשנת שי"ז; ילקוט שמעוני גדפס בוויניציאה בשנת שכ"ו.³⁴ ואין בפרטים אלה, שאינם ממצים את התחום כולו, אלא כדי להצביע על שנות הארבעים-הששים של המאה ה-ט"ז כעל תקופה של התעניינות ואיסוף מוגבר של האגדה והסיפורת היהודית הקדומה, בחלקה שלא בלשונה הארמית המקורית, אלא בעיבוד לשוני עברי קל. כבר שער גאסטר שהיה קיים קשר כלשהו בין הדפסות האגדה היהודית בוויניציאה לבין המעשה בוך.³⁵ עתה מתברר שקשר זה היה הדוק יותר משניתן היה לשער על סמך ההתרשמות מהרכב המקורות של הסיפורים הכלולים במעשה בוך ומן התרגומים ליידיש של מקורות עבריים, שנעשו זמן קצר לאחר הופעתם בעברית. שני הסיפורים שמהם מורכב קונטרס המעשים, ויניציאה שי"ב, תורגמו באופן ישיר מתוך הקובץ העברי שנדפס בוויניציאה בשנת ד"ש. הם מופיעים בו באותו הסדר שבקונטרס ביידיש. נוסח קרוב מאד של הסיפור הראשון, ה"מעשה שאירע לרבי יהושע בן לוי ז"ל", גדפס גם בתוך הכל בו שהופיע בוויניציאה בשנת שי"ז ובשנת שכ"ז.³⁶ הסיפור השני מופיע בנוסח זהה בתוך חיבור יפה מהישועה, פירארא שי"ז.³⁷ ובוודאי אין זה מקרה שמגילת אנטיוכוס, שהופיע בשנת שי"ז במאנטובה בתרגום עברי, הופיע כעבור שנה, ושוב במאנטובה, בתרגום ליידיש (מס' 5 למעלה). התרגומים ליידיש היו הרחבה הגיונית להתפשטות הסיפורים האלה בקרב קהל קוראים שלא היה בקיא בשפה העברית, ביחוד בין הנשים. ברור אפוא שהתפשטותה של הסיפורת היהודית, ממקורות עתיקים בעברית, שמשו גורם ישיר וסמוך לצמיחתה של הפרווה הסיפורית ביידיש, אשר נבנתה בעיקרה מהסיפורת העברית ומתוך מניעים דומים.

³⁴ הפרטים לפי בן-יעקב וקאטאלוג הבדלינה של מ. שטיינשניידר. תוכן הקובץ משנת ד"ש לפי הטופס של הספריה הלאומית והאוניברסיטאית בירושלים.

³⁵ גאסטר, עמ' xxxv-xxxiii; אולם דבריו מכוונים בחלקם להוכחת האיחור בהופעת המעשה בוך, כדי לחזק את דעתו שהמהדורה משנת 1602 היא המהדורה הראשונה.

³⁶ מן הכל בו הוא הועתק בבית המדרש לא. י. יעלינעק, חדר שני, עמ' 15-49. על פי כמה אי התאמות בין הנוסח שבקונטרס ביידיש לבין הנוסח שבקובץ משנת ד"ש אולי ניתן להסיק שלענין המתרגם היה גם הנוסח מתוך הכל בו, או נוסח אחר של הסיפור. וראה על כך להלן בהערה מס' 42.

³⁷ התלמודי של הסיפור השווה: ש. ליברמן, "על חטאים וענשם", ספר היובל לכבוד ל. גינזבורג, ניו-יורק תש"ו, עמ' רנ"ב-רנ"ג. נראה שרק הסיפור השני שייך לטכסט המקורי של חיבור יפה מהישועה, כי במהדורת הספר משנת שי"ז לא מצאנו את המעשה שאירע לרבי יהושע בן לוי. ונראה שבקובץ משנת ד"ש הטכסט של חיבור יפה מהישועה מתחיל רק מן הסיפור השני שתורגם ליידיש, מדף מ, ע"א. והשווה על כך בספרו של ש. אברמסון שזוכר בהערה 38, עמ' 379-380, 385.

ראשיתה של הפרווה הסיפורית ביידיש ומרכזה באיטליה

הסיפורת ביידיש אינה אלא חוליה נוספת במסורת הסיפורית היהודית העתיקה, ומקבילה לה בלבוש לשוני חדש.

זאת ועוד: חיבור יפה מן הישועה לר' נסים גאון, שבו מקורו הישיר של הסיפור השני שבקונטרס שאנו דנים בו, נתחבר במאה הי"א. קובץ סיפורים נפוץ זה נכתב במקורו בערבית באותיות עבריות, אך לא בערבית קלאסית אלא בניב הערבי, או בערבית-יהודית, שהיה שגור באותה עת בקרב יהודי קירואן בצפון אפריקה. ר' נסים גאון התכוון כנראה להגיש לקורא היהודי בן זמנו חומר לקריאה בעל מגמה יהודית מובהקת, שהיא מהנה ומקביל באופיו לקבצים הערביים-מוסלמיים המקובלים בתקופתו. חיבורו, שהוא בעיקרו לקט ועיבוד של סיפורים משני התלמודים ומן המדרשים, החל כעבור מאות שנים להתפשט בתרגומים עבריים, ובניהם גם כאלה שמצאו את דרכם אל קוראי יידיש.³⁸ בקרב יהודי איטליה של המאה ה"ט", בסיטואציה תרבותית המקבילה לזו שהיתה קיימת בתחום התרבות הערבית בזמן התהוותו של הקובץ של ר' נסים, המשיכו סיפוריו למלא יעודם כתחליף לסיפורת הזרה, שאליה נמשכו היהודים, תחילה בעברית ואחר-כך בשפת הדיבור העממית של יהודי אשכנז. אכן, בגלגוליו של סיפור זה יש משום גלוי מפליא להבנת דרכיה המסובכות והמפותלות, אך העקביות בעיקרו, של ספרות ישראל ונדודיה מארץ לארץ, מעדה לעדה ומלשון ללשון. ראשיתה של הפרווה הסיפורית ביידיש באיטליה, מאמצע המאה ה"ט ועד המעשה בוך, מסתברת יפה במסגרת כוללת זו של נדודי ספרות ישראל לדורותיה וללשונותיה.

מבחינה זו מאלפת ביותר גם ההקבלה שבין מפעל האיסוף של האגדה העברית באיטליה ותרגומה ליידיש במחצית המאה ה"ט, לבין מפעלם של ח' נ' ביאליק וי' ח' רבניצקי באודיסה בתחילת המאה הכ'. למרות השוני העקרוני בגישה למקורת, שבולט כל כך בין שני המפעלים המרוחקים זה מזה 350 שנה בקירוב, בכל זאת רבים הקווים המשותפים. מבחינתנו נציין כי כשם שהתרגומים ליידיש לוו את התפשטותה של הסיפורת העברית המחודשת באיטליה במאה ה"ט, כך גם ספר האגדה תורגם מידי ליידיש בידי ביאליק ורבניצקי, וארבעה כרכים ממנו הופיעו כבר בשנת 1910, שנה אחת בלבד לאחר הופעת המהדורה העברית. אשר למעשה בוך כבר צוין שהמתרגם שאב את סיפוריו מן המקורות העבריים והעבירם ליידיש חיה ושוטפת, ואף על פי ששמר על נאמנותו למקור העברי,

³⁸ על חיבור יפה מהישועה השווה את המבוא של ת. ז. הירשברג לתרגום החדש שהופיע בירושלים תשי"ד ועתה בספרו של ש. אברמסון, רב נסים גאון, ירושלים תשכ"ה, במבוא לטכסטים שבפרק החמישי, עמ' 361 ואילך. ועיין גם בספרו של א. אשתור, קורות היהודים בספרד המוסלמית, כרך שני, ירושלים, 1966, עמ' 277.

cf. to
Bianchi-
Ravitzky

נהג הוא להעשיר בהוספות משלו את המסכת הסיפורית של המקור.³⁹ מסתבר שדרך זו של תרגום סיפורים ממקורות עבריים גם היא ראשיתה באיטליה, אם כי מקונטרס המעשים ניתן להסיק שעדיין לא היו בטוחים בה. מדברי הסיום של קורנליו אדיל קינד למעשים למדים אנו שהוא עצמו לא היה מרוצה מהתרגום ומצא לנכון להסתייג ממנו, להצטדק בפני הקוראים ולבקש מהם להתחשב בכוונתו הטובה. הסתייגות כזאת לא מצאנו בדבריו של אדיל קינד בתהלים ובמצוות נשים. אולם קורנליו אדיל קינד לא פירש למה התכוון בהתנצלות על תרגום ה"מעשים".

שקידתו של קורנליו אדיל קינד על לשונם של החיבורים ביידיש, שידו היתה בהדפסתם, בולטת גם מדבריו שבספרים אחרים. כבר בשנת 1545 מצא הוא לנכון להזכיר ולהדגיש שטרח להשיג את תרגומו של אליהו בחור לספר תהלים. בוודאי ראה בכך ערובה לדיוק התרגום ולמהימנותו. בסיום למצוות נשים הודיע קורנליו אדיל קינד שבנו מסר את הספר לבדיקה לרב ולרבנית ("הוטש בור וואל לושן אויבר זיהר איין ורומן רב אונ איין קושטליכי רביצין"). השקידה על דיוק התרגום של ספר תהלים המקודש, והגושפנקה של מהימנות על אוסף של דיני נשים, מובנות. קרוב לוודאי שיחס קפדני דומה שמר קורנליו אדיל קינד גם בתרגום המעשים, ולכן מצא הוא לנכון להתנצל עליו בגלוי. האם אמנם היתה התנצלותו מוצדקת?

המתרגם של המעשים ידע היטב את שתי השפות והדבר ניכר מהצלחתו בתרגומם של כמה וכמה קטעים בטכסטים העבריים. אף על פי כן נראה שמדי פעם התקשה המתרגם למצוא מקבילה ביידיש לתיבות עבריות אחדות. כך, לדוגמא, פסח על התיבה "מכתם" (ל"ט, ע"א) ולא תרגמה ליידיש (עמ' 9).⁴⁰ ניתן לשער שבמקומות אחדים נתקל בקשיים ובדק גירסה אחרת של הטכסט, והרחיב ופירש בתרגום. כך לדוגמא:

התרגום (עמ' 10)

המקור (לט, ע"א)

הבית השישי — יושבים
דש זיכשט הויז דא וואגן אינן די טוטן די מאן
בו מתי מצוה: אויף דער שטרופן וינד די מאן אין
לשון הקדש היישט מת מצוה:

הדברים המודגשים בתרגום נראים כמבט ראשון כתוספת של המתרגם. אך לאמיתו של דבר, אין דברים אלה אלא פירוש, והוא נשען על גירסה אחרת, היא הגירסה

³⁹ מייטליס, עמ' 136—142.

⁴⁰ הציטוט מן המקור העברי לפי הקובץ שנדפס בוויניציאה בשנת ד"ש. הציטוט מהתרגום ביידיש לפי מספרי העמודים שהוספנו בצילום שבנספח.

ראשיתה של הפרוזה הסיפורית ביידיש ומרכזה באיטליה

של הכל בו, ששם נאמר "יושבים בו מתים בדרך מצוה".⁴¹ את התיבה "בדרך" הביא המתרגם לפי גירסה זאת באופן מילולי, והוסיף לטכסט המתורגם פירוש, לפיו המדובר במתי מצוה, חללים שמוצאים אותם בדרך. יחד עם זאת חש הוא בנחיצות הסבר נוסף, וצירף את הדברים כפי שהופיעו במקור ב"לשון הקדש".

אולם לא תמיד ניתן לתלות את הסטיות במתרגם בלבד. כבר בטכסט העברי שהיה לפניו נמצאו שבושים שסבכוהו הסתבכות נוספת:

התרגום (עמ' 8)

המקור (ל"ח, ע"ב)

הבית הרביעיית כנגד הפת' הרביעי
דש וירד הויז איש גיגן דער וירדן טויר אם
גן עדן אונ עש איז גר שוין גיבאוט גלייך
בגן עדן והוא בנוי יפה מאד כבית
אד' הראשון וקורותיו מעצי זית
וויא אדם הראשון הויז און די באלקן בום
בשביל שהיו ימיהם מרורים כזית:
הויז זיין אוילבם הולץ דארום דש די טעג
בון אדם ווארן ביטר אז די אויל בערן:

כבר העיר על כך ל' גינזבורג שבטכסטים העבריים חל כאן שיבוש ובמקום "בנוי יפה מאד כבית אדם הראשון", כפי גירסה זאת, צריך להיות "בנוי מישפה ואדם" (על פי יחזקאל כח יג). ברישא נשאר המתרגם נאמן למקור העברי, אך בסיפא מצא הוא לנכון להסב את ההסבר על אדם הראשון, שהוכנס לטכסט בגלל שיבוש קודם, משום שלא היה ברור לו על מי להסב את "ימיהם".⁴²

⁴¹ בית מדרש, שם עמ' 50. אין זה מענייננו לבדוק כאן את הנוסחאות השונות של סיפור זה על ר' יהושע בן לוי. המעוניין במדרש זה ימצא ביבליוגרפיה של הנוסחאות השונות וטכסט נוסף בספרו הלכות ואגדות של מ. היגער, נ"י, תרצ"ג. תיאור הגן עדן לפי נוסח קצר יותר, שגם הוא מיוחס לר' יהושע בן לוי, זכה לעיבוד שירי ביידיש עוד במאה הי"ד והשווה ל" The Midrashic Background of the Garden of Eden", D. Sadan, "The Field of Yiddish, Second Collection, ed. U. Weinreich, The Hague 1965, pp. 253-262. ויש להוסיף לנוסחאות ביידיש את ספר שרי גן עדן בספרית הבודלינה באוקספורד (Opp. 8° 460¹²). בקטלוג של שטיינשניידר מס' 4074, וגם החלק השני של הספר רוזן גארטן שנדפס בפראג בשנת שכ"ט (Opp. 8° 460⁵) שלפי ההקדמה שמעבר לשער "רעט עז פון גן עדן אונ פון דען גיהנם... שנים אלה בפרוזה.

⁴² L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, vol. V, p. 32, n. 95. הפיסקא המצוטטת

מופיעה בכל בו בנוסח הבא: "הבית הרביעי כנגד פתח הרביעי בג'ע והוא בנוי יפה כאדם הראשון מעצי זית ובו צדיקים גמורים ונאמנים ולמה מעצי זית שהיו ימיהם מרורים כזית". הדברים המודגשים חסרים גם בטכסט ביידיש ויש בכך משום הוכחה נוספת לכך שהמקור הישיר לתרגום ביידיש הוא הקובץ משנת ד"ש. דבר זה ברור גם מהגירסאות השונות של מידות הגן עדן והגיהנום בשתי

אם נתן קורנליו אדיל קינד את דעתו על שיבושים אלו שבתרגום, שאמנם אינם רבים כל כך, אין זאת אלא משום שגישתו לתרגום זה לא היתה שונה מזו שהוא היה רגיל לה כלפי התרגומים של ספרי המקרא המקודשים, שביחס אליהם היתה קיימת מסורת ארוכה של דיוק מופלג. ועם זאת נראה כי חשיבותו של התרגום ליידיש של הסיפורים שלפנינו, אינה מצטמצמת בשאלות הדיוק הלשוני. תרגום זה פתח פתח חשוב מאד להבעה חופשית בכתיבת הסיפור, ולעיצוב סגנון עצמאי שהיה מבוסס על לשון הדיבור של יום-יום.

מהדוגמאות שהובאו מסתבר, שהטכסטים העבריים שמהם העתיק המתרגם לא נחשבו בעיניו למקודשים עד כדי כך שיהא חייב לנהוג בהם על פי כללים נוקשים של דיוק ונאמנות מלולית למקור. הוא נהנה משום כך מחופש יחסי במלאכתו, שאיפשר לו להשתמש בסגנון סיפורי שוטף, תוך ניצול מלא של יסודות לשוניים מקוריים ותוך השתחררות מן הדרכים הקבועות והמסורתיות, שהיו מצויות בטכסטים ביידיש של זמנו. הוא לא ראה עצמו כבול לגבי טכסטים אלה במטבעות הלשוניות הרגילות של תרגומי המקרא, וגם לא ראה צורך להשתמש בקונבנציות סגנוניות וספרותיות, שמצאו את דרכן לשירת יידיש מהשירה הגרמנית. אם נעריך אפוא את מלאכת התרגום של המעשים לפי הסגנון שהיה נפוץ בתחומים אחרים של ספרות יידיש באותה תקופה, נראה שהמתרגם היה משוחרר מהכבלים המקובלים והגיש לקוראים טכסט חי ושוטף, אם כי ניתן עוד להבחין פה ושם במבנה תחבירי שמקורו בטכסט העברי.

המתרגם ידע שהספר נועד לקהל קוראים בעלי השכלה עברית מצומצמת ולכן נהג במתכוון בפשטות ובבהירות מירבית. כדי להקל על הבנת הסיפור החליף הוא את כינוי השם שבמקור העברי בשם פרטי או בציון מפורש של הדמות המסתתרת מאחוריו. למובאות מן המקרא צירף הוא מראי מקום ותרגומם (עמ' 5, 17), ובמקרים לא מעטים לא נמנע מלהרחיב את היריעה הסיפורית בתוספת פרטים, פירושים והסברים משלו. והרי כמה דוגמאות:

הנוסחאות בעברית. מידות ה"בתים" שבגן עדן לפי נוסח הכל ב ו: "יב רבוא מילין באורך וברוחב י"ב ריבוא מילין" — בנוסח של שנת ד"ש: "שנים עשר רבוא מילין וברוחב עשרה מילין"; בתרגום ליידיש אמנם: "ציהן טוזאנט מיילן לאנג אונ אין דר ווייטן ציהן טוזאנט מיילן" (עמ' 6). נראה שהמתרגם פסח על התיבה "שניים" שבי מקור העברי. אבל במדות הבתים בגיהנום בכל ב ו "עשרה מילין על חמשה" — בנוסח משנת ד"ש "עשרה מילין על עשרה" וכך ביידיש (עמ' 11). ונצביע עוד על כך שבסדר התיאור של הבית השלישי התרגום ליידיש מתאים לגמרי ובכל פרטיו לנוסח שבקובץ משנת ד"ש ולא לנוסח השונה ש ב כ ל ב ו.

ראשיתה של הפרוזה הסיפורית ביידיש ומרכזה באיטליה

התרגום (עמ' 6)

דא גינג דער מלאך המות צו רבי יהושע אונ זאגט אים אל דש דו אים ביבולן העט רבן גמליאל. דא הרוף ענטוורת אים רבי יהושע איד ווילש גערן טון אונ וויל אים אל דינג גאר בישיידליך שרייבן.

המקור (לח, ע"א)

הלך מלאך המות לגן לרבי יהושע ויגד לו את כל דברי רבן גמליאל ואמר רבי יהושע כן אעשה.

ומן הסיפור השני:

המקור (מ, ע"ב)

ויאמר: אחר שלא סעדו השרים אצלי יבואו לי עניי העיירו ויאכלו סעודתי ולא אפסיד אותה.

התרגום (עמ' 16)

דא שפראך ער אזא: דא ווילל איך זיך דש די הערן קויגן ניט קומן צו מיינר סעודה דא זאגט ער צו זייגן קנעכט געט הין אונ בוירט הער צו מיר אל די עניים די איר וינט אין דער שטאט און אין דורפֿר דש זי קומן אונ עשן בון מיינר סעודה דש עשן ניט פֿלייה ווערט.

התרגום (עמ' 20—21)

מיך נימט וואונדר בון דיר דש דו זוילכי ווארט רעטש אונ דש דו דיך ניט שעמשט דו הושט מיר אל דיין טג גיא נישט געבן אונ דו לויגשט אין דיין האלז בין איך דורך ניט גויט דר צו דש דו מיר זולשט טוזאנט גוילדן צו האלטן געבן.

המקור (מ"א, ע"ב)

לא היו דברים מעולם ולא הפקדת אצלי כלום ואיני ראוי לפקדון.

בדוגמאות אלו ניכרת המגמה להשאר נאמן למקור מזה והחופשיות של המתרגם במלאכתו מזה. המתרגם לא היסס להמחיש את הדברים שבמקור בתוספות משלו ולהחיות את השיחות בצירופים אידיומטיים המקובלים ביידיש. ספק אם היה מגיע לכך, אילו שמר על מסורת התרגומים של הטכסטים המקודשים. המאפיין את הטכסט ביידיש הוא ריבוי המלים העבריות שבו. אולם יהיה זה פשטני מדי לראות בכך תוצאה ישירה של תלות התרגום במקור העברי והוכחה לתרגום מיכני. המלים העבריות המופיעות בטכסט זה מושרשות עד ימינו ביידיש. חשיבות יתירה נודעת אפוא לטכסט שלפנינו גם להמחשת המסורות הארוכות של המרכיב העברי בתוך יידיש. בתרגומי המקרא ובשירה אין הדבר בולט באותה מידה. נציין לדוגמא את הפעלים הגזורים משורש עברי בתוספת סיומת או פועל עזר מן המרכיב הגרמני של יידיש, המקובלים ביידיש עד ימינו: שעכטן, זוכה ווערדן, יירשן, מקבל גיוועשט, גיגירט ועוד. מלים אלו מופיעות גם בטכסט ביידיש בצורתן העברית. אולם אופייני לטכסט זה הוא השימוש באותן

המלים העבריות שהיו שגורות בידיש בשפת הדיבור, במקום המלים העבריות של הטכסט שלא היו כנראה מקובלות בידיש: אונורי חכמים (במקום "רבותינו", כדי לא לערבבו עם המושג "רבנים" שבימיו של המתרגם היה מכוון לבעלי משרה), תיכף (במקום "מיד"), מעולם (במקום "כלל"), ארון (במקום "מטת" [מת]), משפט (במקום "דיו"), גיליגט... די של יד (במקום "הניח על זרועו"), זיין פנים (במקום "תארו"), כלייה ווערט (במקום "אפסיד אותה"), מיט דעם תנאי (במקום "אם"), עדים (במקום "ראיה") ועוד. המתרגם חש היטב במש- מעות המקובלת בידיש של מלים עבריות ולא נגרר באופן מיכני אחרי המצוי בטכסט העברי. דוגמא מאלפת מבחינה זאת עשוי לשמש תרגומם של הצירופים "עולם הזה" ו"עולם הבא". בסיפור השני תורגם הצירוף "בעולם הבא" ארבע פעמים "אים עולם הבא", ופעם אחת "אין דער אנדרן וועלט". אבל הצירוף "בעולם הזה" המופיע שש פעמים בטכסט העברי, תורגם תמיד "אין דער וועלט". ואין זאת משום ש"עולם הזה" אינו מקובל בידיש, אלא משום שבידיש בא צירוף זה עד היום אך ורק במשמעות של התאוה והתענוגות של העולם הזה, ולא בניגוד לצירוף "עולם הבא" כמקובל בעברית. בתרגום מופיעות גם מספר מלים, שמקורן כנראה באיטלקית ושהיו שגורות בפי יהודי איטליה ("קאפיטאניו" — capitano, המקביל ל"ממונה" שבמקור העברי; "קריכיון רוט" — rosso cremisi גוון של אדום). דוגמאות אלו יש בהן כדי להוכיח את הקרבה היתירה של שפת התרגום לשפת הדיבור החיה, שביצאה את דרכה לספרות ביחוד בטכסטים של הפרווה הסיפורית בידיש. קונטרס המעשים מוויניציאה משנת ש"ב הוא אחת התעודות המודפסות הראשונות והחשובות ביותר המעידות על כך ⁴³.

⁴³ קונטרס המעשים מתפרסם להלן בדפוס צילום במלואו ובגודל המקור.

מעשים ר' זימן נישעלן

שאלת הוודים או ממש ושם
נשימן אין דעם פארטן

נרדריקס נישל נישל פארטן קרייז אים אים דריט
פארטן נישל נישל פארטן דער קרייז
אל דעם

נרדריקס

אונורי תמימים זאקן ווי ארבי לוי וואר אין
 צדיק נסוד אום דא די צייט קאס
 דש ער גולט שטערבן דא שפך אומר הער
 גיט צום פלג המות גיא גו רבי יהושע בן לוי
 אום טואיס אל דאש ער דרך הישן וערט .
 אום ער צינג צו איס אום שפראך יהושע בר לוי
 עז איש די צייט קוונ דט דו וסמט די וועלט
 לטן אום אושט שטערבן אבר אומר הער גיט
 הוט איר נבונן איך זול טון אל דש ד: דו איר
 נביטש בור . אום דא רבי יהושע הורט אום
 דא שפראך ער צום פלאך המות ווארט איך
 בנעך בור אן דך דש דואיר גולט וויין איין
 אורט איס נון ער דא ענטוורת איס דער
 פלאך המות גיא גיט איר זא וויל איך דירט
 וויין . דא שפראך צו איס רבי יהושע נב
 איר דיין שווערט א וויל דש דואיך ניט דר
 שרעקשט אים . דא נאכער איש אין זיין
 האנט אום זיניקן אלי בידי אים אנכד ביש
 דש זי קאמן בייא די אאר בון דעס בן ערן
 אום דא רבי יהושע זאך די אאר דא טעט
 ער איין שפרונג אום שפראך אויבר די אאר

דש ער בלאזט מן ערן דא דא האט און דעם
 מלאך המות בייא זיניקן אנטיל אום שפראך
 קום הרוש איך לוי דך ניט זיך דאטעטער
 איין שכות רבי יהושע ער וואלט ניט החשב
 נען אום דער מלאך המות טורשט ניט אויבר
 די אאר איש בן ערן דא ליש ער איין נען . ד
 פלאגים זאקן צו אומר הער גיט זיך וואו
 רבי יהושע בן לוי הוט ניטון אים נאמט ער
 האט זיין חלק איס בן ערן נאמן דא שפראך
 אומר הער גיט נעט אום ורונט אין אום ער
 זיין טאך לא האט נישוואק אום הוט זיין
 שכותה נברוכן זא זול די שכותה אוך נברוכן
 זיין איז דש ער ניט זיין שכותה הוט נברוכן
 זא זאל ער די אוך ניט ברעכן אלא די מלאגים
 זוכטן נאר נאאום אום באגדן דש ער זייר טן
 קיין שכותה האט נברוכן . אום שפראך אומר
 הער גיט איש עש אום זא בלייב ער אין בן ערן
 אום בידארף ניט הרוש . דא דער מלאך המות
 זאך דש ער ניט האט האכט רבי יהושע
 החשר ליהודא גיט ער צו איס נב בידודר
 איין שווערט אום ער וואלט אום ניט צעמן

בן ער הודט אין צה קול אום זאקן צו איס
 נב איס זיין שווערט ווידר ער בידרפט דש
 ער די לויט אים איר לעבן ניאט . דא שפראך
 רבי יהושע צו דעס פלאך המות שווער איר
 איין שכותה דש דו דש שווערט קיינס
 מערשן זאלט וויין ווען דו איס זיין לעבן
 ניאטש . ווען דר בור פלאך ער דען
 מערשן צו שעכטן וואו ער אין ואכר בור
 אידראן אום ווער ער האלט נזומן אין דער
 אטרה שאט . אז באלד דש ער האט נישוואק
 דא נאב איס רבי יהושע זיין שווערט ווידר .
 דא ניכ אליה הנביא אים רבי יהושע בן לוי
 אום באגדן רבי שמעון בן יוח דער זאט אוך
 דרי ציהן גולד שטיל אום זאקן צו איס
 בישטובן לוי דא ענטוורת איס רבי יהושע
 יא דא ורונט ער אין זאן אין דיין טאמן הוט
 מאן דען רעמן בון ניעהן דא שפראך ער יא
 זא שפראך ער איש עש אום זא בישטו ניט
 בן לוי אום עש וואר ניט וואר ווען אין רבי
 יהושע צייטן זאך מאן ניט דען רעמן בון . אום
 ווארונג זאקן זיך מאן העט דען רעמן

בון ניעהן דרום דש ער ניט וואלט זעלבש
 זיך לובן אום רואן . אום ווארונג זאקן ער אין
 אוך דעס רעמן בון דרום דש דא וואר איין
 זיכרהייט צווישן הקבה אום די וועלט ווען אל
 די האלט דש מאן איין רעמן בון זיכט זא איז
 עש זייכן דש זיך גיט דר באראט אויבר די
 וועלט אום אויבר די לויט . אום אל וועמן ווען
 מאן זינט איין צדיק נסוד אין איינס רור זא
 בידארף די וועלט קיין רעמן בון ווען בון וועק
 איינס רעכטן צדיק דא מאן די וועלט נאר
 בישטען . אז דער פסוק נעט אין משלי וצדיק
 יסוד עולם דש איז וויא דער צדיק איז דער
 נרוד בון דער וועלט . אום ניכ דער מלאך
 המות אום ואכר רבן נמלאל אום דר צילט איס
 די שכותה אום אום אום הוט רבי יהושע בן לוי
 ניטון דא ענטוורת איס רבן נמלאל דרוף ער
 הוט דיר נר רעכט ניטון . כון גיא הין צו איס
 אום זאן אין בון איינס וועמן ווי איך אין זער
 ביט דש ער איר אז לוי צו ליב טויט דש ער
 וואל בו זיכט דש בן ערן ווי עז שטיט אום דש
 יער איר שרייבט אל דינן בשילדך דארום

דש אך וויל בון איך וואוישן אוב לויט בון
 אמות העולם זיין אין דעם בן ערו אום בון
 ישראל איך גימם דא נין דער מלאך המות
 לו רבי יהושע אום זאגט איך אל דש דז איך
 ביבון העט רבן גמלאל דא הרוף ענטוורט
 איך רבי יהושע איך ווילש נערן טון אום וויל
 איך אל דינן נאך בישיליך שרייבן אום
 נין רבי יהושע אום איכט דש נאכן בן ערו
 אויט אום וואנד זיבן הויז איך בן ערו אום אין
 איקליכט הויז וואר זיהן טונאט היילן לאנג
 אום אין דער ווייטן זיהן טונאט היילן

דש ערשט הויז נין דער ערשטן טויר
 איך בן ערו דורט זיין די גרים די
 אונטער ישראל זיין די יך האבן גימרת בון אין
 זעלבט אום די ווענד בלם הויז זיין גיבאט
 גלעזן אום די בעלקן טיך האלן אום דא איך
 קאם דאר דש איכט וואלט מעשן דא שטונדן
 די בילקר אויף אום וואלטן איך הן וועק
 טרייבן דא שפראך עכריה דער צדיק דער
 דא וואר ממנה לויבר זי אום שפראך לו אין
 שטעט שטיל וויא זייט איר וזכה דש דער דא

הער

[עמ' 6]

דער איש קונון לו אריך דא זי אוא הורטן דא
 זיין זי אין מעשן וואער וואלט

דש אמר הויז נין דער אנדרן טויר איך
 בן ערו די איש גיבאט בון זילבר אום
 די באלקן בון דעם הויז זיין בון טיך האלן אום
 דורט זיין אייטל בעלי תשובה אום מנשה
 חקיקה זון איז ממנה אויבר זי אל

דש דריט הויז נין דער דריטן טויר בוס
 בן ערו דש איז גיבאט בון אייטל
 זילבער אום גולד אום דורט איך זיין אברהם
 יחזק אום יעקוב אום אל דש בולק די אויט דר
 לויט וואורדן אש מצרים אום די גישטורבן זיין
 אין דער פרפר אום משה אום גהרון זיין
 ממנים אויבר זי אום דורט זיין בלם בון זילבער
 אום גולד אום די גוטן גישאק די דא זיין אין
 דעם הימל אום אויף דער ערדן אום דא
 זעלבין זיין דוד המלך קינד אל אבר ניט
 אבשלום אום דורטן איז דוד אום שלמה אום
 בלאב אום אל די קוינין בון שבט יהודה אוש
 גמאן מנשה דרום דש מנשה וואר ממנה
 אויבר די בעלי תשובה אום הון כך מער

גימרת

[עמ' 7]

דש צויעט הויז איש נין דער צויעטן
 טויר איך בן ערו אום עז איז גיבאט
 בון אייטל זילבער אום גולד אום נין אום בון
 גלאז אום קרישטאל אום דער באך גיחון דער
 בלישט גלייך אין דער מיטן אום די באלקן בוס
 הויז זיין לאטר גולד אום זילבער און זי שאעקן
 מער ווען אל גישאק דעש וואר אום זיל
 גולד אום זילבער אום בשמים אום בלווי זייד
 אום אייטל פורפיל זייד אום קרימחין רום
 אום ליכאן גלזויריט דעש קויניש דא זיא
 לין איך משה בן דוד אום אליה הנביא אום אין
 פאלאט בון טיך האלן אום אין דעם פאליש
 משיח בן דוד רואט דא ווען ער איז דיליב בון
 טויכטרן ירושלים אום אליה דער ניאט
 משיחש קופפא אום לינגט אין אין זיין שום אום
 זאגט לו איך שוויך שטיל ווען דש קז איז
 נוהט אום ווערט באלד זיין אום אומרי אבות
 אום די לוויליך שבטים אום משה ואהרן דוד
 ושלמה אום אל קוינין אום קוינין בון ישראל
 אום בון דוד די קוואן לו איך אל מענטן אום
 דורשטן אום שבט אום אל ים טוב אום וויינין

ב א 6 2

[עמ' 9]

נקצעהן ול חמת מיט שטעקן אום ליכטר אום
 שטיל דש אל ווארן אייטל גולד אום גייער
 אידעלי שטיין אום פעלליך אום איך זאגט
 וועט זיין די לו ברייט דא ענטוורט דרוף
 דוד המלך אום זאגט איר אוא עז גיהורט דיין
 קינד די דא שלום אין דער זעלבין וועלט
 דא דו בישט הרשע קונון דא ורוינט איך אין
 זיין דורטן לויט בון דען אמות וינט מאן דאך
 אונטער דען אמות ויל ורום לויט דא ענטוורט
 ער איר וואויש דש אל דש גיט דש זי טון
 אמר הער גיט בלאט אין איר לון ביא אירם
 לעבן אום זום לעטשטן ירשן זי דש גימם
 אבר די רשעים די דא זיין אונטער ישראל דען
 ניאט גיט איר זינד אב ביא אירם לעבן אום
 ווערדן וזכה דש זי האבן חלק לעולם הבא

דש וירד הויז איש נין דער וירדן טויר
 איך בן ערו אום עש איז גי שון
 גיבאט גלייך וויא אום הראשון הויז אום די
 באלקן בוס הויז זיין אילבם האלן דארום דש
 די טען בון אים ווארן ביטער אז די אל
 בערן

טז

[עמ' 8]

און ער זאגט רבי יחזקאל איך הון בינערט
 דש גיהנם לז זעהן אונז לז מעשן ווי
 גרשע אזי אין דער זעלביגן שעה מאכטן זי
 שטערבן רבי שמעאל בהן גדול אונז די ליהן
 חסדים די מאן הייטש קשרה רחמי מלכות דא
 קאמ די שמעה אונז איך קונט מיט מער נען
 איט דעם מלאך המות איכש גיהנם אונז דא
 עש קאמ אין טאג דא שטונד איך אונז רדט
 איט קנוד מלאך אונז ערבוירט איך איט אין
 ליכט ביז איר קאמ אן די טור בון גיהנם אונז
 זי וואק אל אופן אונז די רשעים די דא וואק
 זאהן דש ליכט אונז זי דר ורייטן זיך זער אונז
 זאגטן איינר לז אונז אונז דש איך דש ליכט דש
 אונז ווערט החשר ליהן בון היק אונז איך זאך
 הויז איך גיהנם דש איר לענג וואר ליהן מיל
 אויבר ליהן מיל אונז וואק אופני גרובן אונז
 בוואר ליבן שטונדן דא אונז אשן די רשעים
 אונז דר נוך דז זי האטן נעשן אונז נאכץ
 גברוכן שטונדן זי דא ווי אין גייכט בון
 בוואר אויף אירן בוישן אונז בייך איכש בוואר
 אונז מאן זי ברענט איך זעלביגן הויז ליהן

כ ב ז
 [עמ' 11]

דעם ליהן זי די רשעים אויך דעם בוואר אונז
 ווערן זי ניא זר ברענט אונז דש זי נויאער קיין
 בוואר העטן אן גירורט מעולם דר נוך ווארפן
 זי ווידר די רשעים איכש בוואר ווי בור אונז אונז
 טונן זי אין זיבן מולט זר מולט בייך טאג אונז
 דריי מולט בייך נאכט אונז אבשלום דער איז
 בשיראט בון דען יסרון אלן בון וועט דוד זכות
 דא זאגט רבי יחזקאל דא איך הון גייעהן דש
 אלש דא בין איך ווידר אונז ניקערט לזם גן
 ערן אונז הון גישריבן בריב אונז הון זי גשיקט
 רבן גמליאל אונז דען זקנים בון ישראל אונז הון
 אין דיין גישריבן אל דש דא איך הון גייעהן
 איך גן ערן אונז איך גיהנם אונז הער גיט
 בהויט אונז אלן בון רין דעש גיהנם

נך לכנוד מעשה נר וואנדלליך מ העיקר :

זי האבן גיזאגט אונזר חכמים ווי דא
 ווארן לזון תלמידי חכמים נאר
 ורום די ווארן חברים גיוועשט אל איר טאג
 איט אורן איט לערנן איט עשן אונז איט
 טרינקן אונז קיינר גינג און דען אנדערן ביי
 איינר

[עמ' 13]

איט איך אונז מאכן איך זיין גיט הערן אונז
 זאגן איך שוויג אונז גיטראו דייכט בשאפער
 ווען דש קץ איש מהט אונז קודח אונז זיין
 גייד אונז רתו ואבדים ואבשלום קואן לז משיח
 אל גיטוויך אונז ורוקן אין ביז וויאלאנג ווערט
 זיין דש וואנדלליך קץ אונז ורוקן אין ביז וויא
 לאנג ווילשט ווידר קערן אונז בון גרונד דער
 ערדן דו ווילשט ווארש אויף ברענגן אונז זאגט
 אין נעט ביי אונז אבות אונז זי האט היירטן זא
 ורוקטן זי מיט די אבות אונז אונז איך קס לז משיח
 גן רוד זא ורוקט ער איך וואו טאגן ישראל אין
 דער וועלט דא דו בון קואשט אונז איך
 ענטוורת איך זיא ווארטן דיינר אל טאג
 אואדר תפך בובר אויף זיין שטיק אונז וויינטו
דש זיכשט הויז דא וואקן איךן די טונן
 די מאן אויף דער שטחשן וינד די
 מאן אין לשון הקודש הייטשט פח מצח ו
דש זיכנד הויז דא וואקן איךן טויט
 קראנק לויט די דא זיין גיטערבן
בון גרושן יסרון בון איר זינד בון ישראל
 ווען דש אל הון איך גייעהן איך גן ערן
 אונז

[עמ' 10]

משפחות בון אנדרי אמות אונז אבשלום רוד
 חסדך גן וואר קאמיטיא אויבר זי אונז בון דען
 אמות שפראך איינר לזם אנדערן אונז איר
 האבן גיזינט דש איר מיט האבן די תורה
 אנפסקן איר ישראלים ווי האט איר אויך זר
 זינט זא ענטוורתן זי אין ווידר איר האבן
 גיזינט אונז וואל אונז אונז זאגן לז אבשלום דו
 דז דיין אבות האבן די תורה מקבל גיוועשט
 ווארנך הושטו מיט גיטן וואו די תורה גיביט
 דא ענטוורת אין אבשלום ווישטו ווארס דז
 איך מיט הון גיטן וואו איך אין וואר הוט
 גיהייטן אונז מלאכים שטונדן בייך איך אויף
 אלי בידי זיטן איט אירן שטאבן אונז ווארפן
 די רשעים איכש בוואר אונז זי זר ברענגן אל אונז
 דער נך בינחיסין זי אבשלום אונז וואלן אין
 שלאן אונז זר ברענגן איך בוואר אונז אין פרת
 קול זאגט לז איך מיט שלאגט אין מער אונז מיט
 זר ברענט אין ווען ער איז מרע ישראל אונז
 אז רוד חסדך גן זא לושן זי זין אויף זייכט
 שטא אונז זיין איך ווידר נידר בכבוד אונז אין
 מלך אונז לושן אין זיין אויף זייכט שטא נך

[עמ' 12]

דעם

ויהי בן און בידן שטארב אום דא ער
שטארב דא ניכץ קיין מענטש לז איס נוך
קלאן נוך ווייץ זיין טוט נוך לז בינלאבן אז און
שלאדין אז לז טון אום לז בור און איין חסד אז
ער וואר גרועשט אום דאז גיטאך בון ווען
דש אין דעם זעלבין טאן שטארב אך דעם
שר זון בון דער שטאט אום מאן בישאוש די
לארן אל אום מאן ור קאפט ניכט אויף קיינען
מארק אום אידראן ניכץ איט דעם זעלבין
טון אום ווען מאן בורכטט זיך זער בור
זיינען וואר אום אום בליב דעם חסד זאון
אליין אום קיין מענטש ניכץ לז דעם זעלבין
מת אום דא זיין חבר זאך דש כיאנט לז דער
מצוה קאטע עז טעט איס זער וויא אום וואר
זער אומנוגן אום קאטע בון זיין אז איין משוגע
אום דער זער הרע ליט ניט אב בון איס ביש
ער שפראך אך זיך וואל זיין איינר דוס ווי
ער וויל אום טו אל די מצוה די ער קאן הוט ער
דוך קיין לז דר בון דש זיך אך איט איינר
אאון אום בליב אזא ור אירט אום בלאר זורת
בי דש איס ווארט גיאנט איס חלום ניטא

וויכרך

[עמ' 14]

וויכרך אין געטט משפט אום רט זר וואונדער
דיך ווי אונזר הער געט בינלאט די לויט ווען
זיין גיריכט אז רעכט גיריכט אום ער טויט
כיאנט אונרעכט וואויש ווי דין חבר הוט אין
קלייני זינד גיטון אום אונזר הער געט הוט אין
בזאלט אין דער וועלט אין זיינען שטערבן
אינדער ווארטן דש ער זול דין אום לאוט
זיין איס עולם הבא און קיין זינד אום דעם
שר זון בון דער שטאט דען דו הושט גינעהן
דער הויט גישטורבן אז דער הוט אין קלייני
מצוה גיטון בייא זיינען לעבן דא הוט איס
אונזר הער געט געבן זיין לזן אין דער וועלט
אום בון דער זעלבין מצוה ווען הוט מאן
איס דש גרוש כבוד גיטון אום אזא ווערט ער
גען נאקט אום בלוש און מצוה אום ווערט יידשן
דש גיחנים אויף איביג דא ענטוורת דער
חסד אום גיט אין הער וואז מאן זיין די קליין
זינד די איין חבר הוט גיטון אום וואז איס די
מצוה די דעם שר זון הוט גיטון דא זאנט ער
לז איס ור וואר דין חבר הוט אין קלייני זינד
גיטון ער הוט אין אולט תפילין גילענט אום די

סל

[עמ' 15]

של ראש בור גילינט אום דר נוך די של די דש
אז זיין זינד די ער גיטון הוט אום דעם שר
זון דער הוט אל זיינ טאן קיין געטט גיטון
ניאט אין מצוה אום די זעלבין מצוה די הוט
ער ניט איט בידוכטען זין גיטון זי אז איס
שאלעכט בון איר זעלבש קומן און גידוכט נוך
דעמכטר אונזר הער געט הוט איס זי וואן
בזאלן אין דעם עולם ער מאכט אין אולט
אין גרושי סעודה אום דא זאלטן קומן איט איס
לז עשן אל די גרושן שרים די אין דער שטאט
ווארן אום עז גאב זיך דש דער שרים קיינר
קונט לז דער סעודה קומן דא שפראך ער אזא
דא וויל אך זיך דש די הערן קוינ ניט קומן
לז איינר סעודה דא זאנט ער לז זיין קנעכט
געט הין לעב בורט הער לז איר אל די עניים
די איר ניכט אין דער שטאט אום אין דורכר
דש די קומן אום עשן בון איינר סעודה דש עשן
ניט בלייה ווערט אנארופטן זי די עניים אום זי
קומן אום אשן בון דער סעודה דארום הוט
איס געט בישערט אל דש כבוד דש דו הושט
גינעהן דר נוך אנטשליף דער חסד אונז

זאך

[עמ' 16]

מאך איס חלום זיין חבר דער גישטורבן וואר
זו ער ניכץ אין חזון נארטן אונד לושט נארטן
בייא בליידיגן ווארט אונד לוישן נעגליך
אום מושקט בעם אונד זאך אויף איינר זיטן
דעם שר זון לחפד ער זאך זיין פנים וואר נאר
משנה אונד ניכץ אום דורשטיג אונד זויכט
ווארט דען דירשט לז לעשן אונד וואר קיינש
אין דעם אנטוואכט דער חסד אונד דער
זייט זיך איס הערלזן זער אונד דער רוח רע
ניכץ בון איס אונד וואר ווידר געט דינן ז
אונד דא הרף זאנט משה רבינו אין דער
סדרא בון האוינו הצור תמים פעלו ביכל דרכו
משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוי
אום אונדרי חכמים האבן פירש גיאכט אויף
דען פסק ינא אום זאן אל אמתה אונד
אז אונזר הער געט ניט בזאלט דעם צדק
אפילו דען לז בון איינר קליינ מצוה די ער
טויט אין דער וועלט דארום דש ער אין וול
מאלן וויכרך דען עולם הבא גלייך אזא
בזאלט ער אין רשע אויף דש וויכך גייט דש
ער טויט אין דער וועלט אינדווארטן דש ער

2 3 4

[עמ' 17]

זאלן נאקט בון מצות אינש מיטן אונז אר לירט
 דען עולם הקבא דאחמס הוט ער גיזאנט אל
 אמונה דש איז אין טוישן גיט ווארהפטער
 אום אונז איז וואן ערל דז איז אין טוישן
 אונז קיין אונרעכט. אזא אז ער מיט בזאלט
 דען רשע אין דער וועלט אפילו בון איין קליינ
 זינד די ער טויט אבר ער לושט אין טון אום
 בהויט אין אל דינג אין דער אנדרן וועלט אזא
 בזאלט ער אויך דען צרק אין דער וועלט בון
 זיינ זינד די ער הוט גיטן אונז זיין שולד די
 ער הוט גישולט אפילו איין קליינ זינד זייא זי
 ווי זי וויל אין דא ווארטן דש איס קיין זינד
 בלייבט דש ער געט ריין אונז ורום ביר די
 שכינה אום דש ער דש גן ערן דר וורבט דא
 דש איביג לעבן ווערט זיין דש מואר מער
 קיין ענד ווערט האבן עז וואר אין אולט
 דא אונט אין מלך איין קשיא אויף דען
 פסוק רבי יהושע בן חנניא אום זאנט זואיס עז
 שטיט גישריבן אין אויארר תורה כי כל דרכי
 משפט זאלן איר ווי זיין זייר ווען גירעכט
 אונז איר זעהן איט אונזן און דש אונזר הער

גט

גיט פלונט לויט די קיין זינד מך טולד האבן
 אזא טיילי קליינ קינדליך די גיבוק ווערדן
 מיט גרושי ברעכן און לייב איטליי בלינד
 אונז שטוק אונז טאב אונז הינדקדין אונז האבן
 זיאל קיין זינד גיטן איז דש מיט אונרעכט דא
 ענטוורת איס רבי יהושע דרויף זכ וואר די
 גוטן די אונזר אין זיין די פלונט ער אין דא
 ווארטן דש ער אין ווערט געבן גרושן לון איס
 עולם הקבא אונז די בויזן אונז די גיט זכ לייקנר
 נוך אירם זיין איס בויז ווערק אונז דש זי ווערן
 דר וועלן דען בויזן וועגן אונז מיט דען גוטן אום
 ווערן מינים און גלאבן דארום פלונט ער זי אי
 זי ווערדן גיבוקן אום ווילטטו איין הער דש
 איך דיר בויז דש עז וואר איז וואו איך דיר
 זאלן גיב איר טונגט גילדן אום שיק מיט איר
 זונען מאכן דען דו גיטרושט אום דען דו
 גלאבשט דער מלך גלאב איס די דוקטאן אום
 שיקט מיט איס זונן זייר דינד די ער וואל
 וואו שט דש אין זונ גיטרושן ווארד אום זי גיטן
 איר אנדרדיב זי ווארן איין בלינדן מערש
 דער וואר בלינד גיבוקן בון זייר אונז

באך דא שפראך זא איס רבי יהושע ווארש
 וואר דער מלך הוט גיבוקן מיין זא איר דען
 קופפא אב שלאן איך הון דא טוואנט גילדן
 אין געלט דא אין מייר האנט די וויל איך דיר
 געבן איז נודר מיט דעם תנא איז עז זאך
 דש איך דר בון קוס דש ער איר מיט לושט
 דען קופפא אב שלאן זא זולשטו איר מיין
 געלט עידר געבן אבר קואט חס ושלום דש
 איך דער מלך שטערבן האכט זא וואן זידין
 גישענקט זיין אזא באר טעט דער בלינד די
 הענד אויף אום נאס די דוקטן ו מיר רב
 יהושע אום די זונן מאכן זאכן דש אונז גיטן
 אירן ווען ו דר נוך איטליי זיין גען דא
 קאס רבי יהושע זא דעם בלינדן אום שפראך
 זא איס מיין ליבר ורודר גיב איר דש געלט
 דש איך דיר הון זא בהאלטן געבן ווען אונז
 הער גיט הוט איר גיהאפן בון דעם מלך
 העלדן אום איך וויל דיר שטענקן אז אל דש דו
 ווערשט וואל זא ורדן זיין אום דין איר דא
 באך ענטוורת איס דער בלינד איך קאט
 ווארד בון דיר דש דו זולכ עארט רעטש

אום

אצו דש דו דרך מיט שטאמט דו הושט איר
 אל דיין טג זיאל מיטש געבן אונז דו לוינטש אין
 דין האל: בין איך דוך מיט גיט דר זא דש דו
 איר זולשט טוואנט גילדן זא האלטן געבן דא
 שפראך זואיס רבי יהושע איז עז אזא זאך
 איר גייר דען מלך אום ווערט אונז דין זיין
 אום ער ווערט דען דין געבן ווער דארעכט
 האט אזא גיטן זי אלי בירד גייר דען מלך רבי
 יהושע דער הוב אין אונז זאנט זיין סענה גר
 וואל ווא ער דעם העט דש געלט געבן
 בפקדן דא שפראך דער מלך ברענגן עדים ווי
 דו איס דש געלט הושט געבן דא בחכט ער
 די גידן עדים די דא האטן גיזעהן אל דינג ווי
 ער דעם בלינדן העט געבן דש געלט אום
 ער האטש גיהאט בור ווארד אענטוורת דער
 בלינד אום שפראך גידינר קויניג עז איז
 גילטן אום דער מענטש הוט איר זא ככש
 געבן אום די עדים זאלן ערות שקר אויף איך
 דא וואר דער מלך סרניג אייבר דען בלינדן
 אום גיבוא זיין קמעכטן מיין זולט אין העכטן
 אן דען גלאבן אום דא זי אין ביראלטן אאש

דער

דער שטאט דאס וואלט הענטן דא קאס
 אין מענטשן בלינדן און זאגט אים לאנגס
 אין זיין אר הויז איר לוווא איך דיר זאגן איך
 דאן געזעהן דין וויפא דין וויט איינס זאגן
 געזען און זי שאפעט זער וויט אים אים ער
 וויט איר אום זי זאגט לוי אים ווארט סך אין
 קלייב וויל בוז דער בלינד שטרעבט אהאן
 אין אינדרהענטן זא וויל איך דין וויפא זיין
 דא וואלן איר גיט לעבן האבן וויט דען
 טראכט גילן דא אום איך וויט אומדיר דא
 דער בלינד הויט די ווארט דא טרי ער
 וויט העלר שטיס בינט איך אויף בינט איך
 אויף זא וויל איך גען אום וויל ברענגט געלט
 זאג באהרן דא אן און אום ער גינגן דין באהר
 אום ברעכט דיר דע געלט דא שפראך לוי אים
 רבי יהושע בן חנניה דו רשע איינר זיך ווא
 הויטע גיטן איך הון דיר די דוקאטן געבן
 צוד רשע ערים אום דו לייקשט אירש מערק
 וואו העטטו דען גיטן העט איך דיר זי געבן
 און ערים לוישן דיר אום איר אליין גלאב איר
 דו אומר הער גיט הוט דך בשאפן אוא דר

לא

אז דו ביטט ער הוט וואל גיזאוישט דייני
 מעשם רעים אוא ענטוורת דער מלך אומד
 זאגט לוי רבי יהושע איך זיך בשידוך דש
 אויאר גיט ווארהעטיג אום זיין גירעכט איז
 גירעכט גירעכט אום אין זיין וועג איז קיין
 אונרעכט אום איז אין אייניקר גיט גלובט זיין
 ער אויאר אום אייניגן אוא ביט איך אין וויט
 גאנגס הערלן ער זאל אום אלן זייר גומד
 ווירדיג האכן זאמן קלחו

ווער איך הויזן דש אויך אייני לבי וואוי
 אראון ווערדן גיבאלן זילכי מעשם אאוש דער
 גמרא גיכואן זא וויל איך ער מעד דרויקן וויט
 דער גיטש הויף אום ווען עז ניט זאגן וואל
 זר טויטש איז אז עז אויכט זיין זא ביט איך
 אויך איר זאלטש בור גיט נעמן איין גיטן ווילן
 איז דר בייא גיזעשט וויט דעס זר טויטשן ז

קדנוליו אדיל קגרו